

GERMUSKA PÁL

ODACSAP A MUNKÁSÖKÖL?

A Munkásőrség 1989-ben

„A Munkásőrségnek nincsenek titkai, ezért hívtuk meg önöket – jelentette ki Borbély Sándor, a Munkásőrség országos parancsnoka pénteken a Munkásőrség központjában, a hazánkban akkreditált katonai és légügyi attasék csoportja előtt. Az országos parancsnokságon első ízben láttak vendégül nyugati katonai szakértőket. Borbély Sándor tájékoztatójában elmondta, hogy a Munkásőrség önkéntes társadalmi fegyveres testület. Hatszáz hivatásos tisztje van. Az állomány összetételét részletezve közölte: a 135 egység teljes létszáma mintegy 60 ezer. A munkásőrök 70 százaléka munkás, illetve paraszt, 18 százaléka értelmiségi, 12 százalékuk egyéb foglalkozású. Mint mondta, minden 18. életévét betöltött állampolgár beléphet a Munkásőrségbe, ha büntetlen előéletű és elfogadja a mindenkori alkotmányos rendet. A felvétel független attól, hogy ki melyik párt tagja, vagy párton kívüli-e a kérelmező. Szólt arról is, hogy napirnden van a Munkásőrség működésének korszerűsítése. Ennél figyelembe veszik többek között az NDK és a csehszlovák milícia, valamint az amerikai és a svájci nemzeti gárda tapasztalatait is” – tudatta a Magyar Távirati Iroda Magyarország és a világ közvéleményével 1989. június 30-án.¹ A korábban elképzelhetetlen sajtótájékoztató és az ott elhangzottak egyaránt azt sugallták, hogy az immár a Minisztertanács alá rendelt Munkásőrség nyitott társadalmi szervezet, amely támogatja a politikai átalakulást, és készül új feladataira.

Ezekben az állításokban azonban nemcsak az akkori tudósítók és újságolvasók kételkedhettek, hanem az 1989–90-es magyar átalakulás részleteinek feltárásán dolgozó újságírók, politológusok és történészek is. Az átmenet éveit több történeti munka is részletesen elemzi, és ezekben rendre felmerül

¹ MTI-hír, 1989. június 30.

<http://www.1989.mti.hu/Pages/News.aspx?se=1&wo=borb%C3%A9ly+s%C3%A1ndor&sd=0101&ed=0902&sp=0&ni=168149&ty=1>.

A Munkásőrség nevét 1990 előtt hol kicsi, hol nagy kezdőbetűvel írták. Idézeteknél átvettük az eredeti írásmódot, egyébként nagybetűvel írjuk.

a kérdés: volt-e valós veszélye egy *ortodox kommunista puccs*nak, és ha igen, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) mely köreihez, vezetőihez köthető ilyen szándék, illetve tettek-e ennek érdekében bármilyen érdemi lépést.² Ripp Zoltán, Romsics Ignác, Oplatka András és más szerzők – közvetett források alapján – általában Grósz Károly MSZMP-főtitkárt nevezik meg, mint aki hajlott az erőszakos megoldásra.³ Az alábbi tanulmány közvetlen bizonyítékokkal szolgál arra, hogy a pártvezetés keményvonalasai igyekeztek felkészíteni a fegyveres erőket és testületeket egy lehetséges rendkívüli helyzetre, és ehhez 1989 áprilisában megpróbálták megfelelő erőt is összevonni – a Munkásőrség keretei között.

Tanulmányunk célja, hogy a Munkásőrség Országos Parancsnokságának (MOP) levéltárban hozzáférhető iratanyaga alapján felvázoljuk:

- milyen állapotban volt a testület 1988–89-ben;
- milyen felszereléssel, készletekkel rendelkezett;
- milyen tervek léteztek a rendkívüli helyzetekre, milyen módon lehetett volna bevetni a testületet;
- hogyan viszonyult az átmenethez az országos parancsnokság, illetve a különböző (al)egységek;
- felmerült-e, hogy a pártvezetéstől vagy a kormánytól függetlenül cselekedjenek?

Történetünkéből nemcsak egy fegyveres testület végnapjai tárulnak fel, hanem a magyar szocialista rendszer eróziójának, majd széthullásának ellentmondásokkal terhelt hónapjai is: az állampárton belüli frakcióharcok, a párt és a kormány közötti – néha csak taktikainak tűnő – nézetkülönbségek, a gyakran változó vélemények és a hullámzó kedélyállapot. Az idézett munkásőrségi dokumentumok többsége keletkezésekor „titkos” vagy „szigorúan titkos” minősítést kapott, nem kellett attól tartaniuk, hogy nyilvánosságra kerülnek, a szereplők tehát *maguk között, őszintén beszéltek*. Ez persze nem jelenti, hogy tisztán látták volna, mi történik körülöttük, hová vezet, és hogyan gyorsul fel az átmenet folyamata.

A Munkásőrség nyolcvanas évek végi történetének bemutatásánál komoly szakirodalmi feldolgozásra nem támaszkodhattunk.⁴ A kutatás alapját az

2 Az egyik legátfogóbb és legrészletesebb Ripp Zoltán összefoglalója: Ripp (2006).

3 Ripp (2006) 259–261.; Romsics (2003) 106., 104.; Oplatka (2008) 83–84. Ripp idézi Grósz egy 1994-es megnyilatkozását, amelyben elismeri: az MSZMP PB mellőzésével készültek tervek rendkívüli állapot esetére. Ripp (2006) 260.

4 A testület előtörténetéről jelen sorok szerzőjének néhány rövid közleményen kívül – Germuska–Murányi (2001), Germuska (2004) – mindenképpen érdemes

említett MOP-iratanyag adja, amely 1989 októberéig érintetlen egységként őrizte meg a döntéshozatal és a napi működés iratait. A Munkásőrséget irányító és felügyelő MSZMP-testületek dokumentumai ugyancsak tanulmányozhatók, a Minisztertanács és annak védelmi ügyekben eljáró szűkebb kabinetje, a Honvédelmi Bizottság 1988–89. évi iratainak visszaminősítése azonban néhány kivétellel a mai napig nem történt meg, így felhasználásuktól el kellett tekintenünk.

A Munkásőrség előtörténetéről annyit mindenképpen szükséges tudni, hogy az 1956. októberi forradalom kirobbanását követően a Magyar Dolgozók Pártja megpróbált párttagokat, egykori partizánokat mozgósítani és felfegyverezni – kevés sikerrel. Kádár János (ellen)kormányának felállítását csak a Szovjet Hadsereg (második) inváziója tette lehetővé. A kommunista hatalom megszilárdításához szükséges rendfenntartó erőt, a karhatalmat a hadsereg, a rendőrség és az Államvédelmi Hatóság együttműködést vállaló tisztjeiből kezdték szervezni. Ugyanakkor a Honvéd és a Belügyi Karhatalom alakulatain túl mind több helyen alakultak úgynevezett rendezőgárda-csoportok.⁵ Az MSZMP vezetése a sokféle kezdeményezést összefogva utasítást adott egy önkéntesekből toborzott, a pártnak formálisan is alárendelt fegyveres őrség felállítására. A feladat végrehajtására Halas Lajos ezredes, a Rendező Gárda egykori parancsnoka kapott megbízást.

Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1957. január 29-i ülésén határozott a véglegesen Munkásőrségnek nevezett félkatonai szervezet létreho-

megemlíteni Kiss Dávid legújabb közleményét – Kiss (2009), – valamint Tóth Eszter Zsófia egy tanulmányát, amely a munkásörködés hétköznapi motívumait és motivációit tárja elénk gyári munkások és munkásnők elbeszélése alapján, Tóth (2008). Más szocialista országokban is működött hasonló munkásmilícia, ezekről is inkább csak népszerűsítő jelleű irodalom férhető hozzá: a keletnémet Kampfgruppen der Arbeiterklasséről lásd Schulze–Schulze (2007); a testületet egykor felügyelő belügyminiszterhelyettes önéletrajzát lásd Schmalfluss (2009); a csehszlovák Ludova Miliciáról lásd Štaigl (1999) és Bašta (2008).

5 A Magyar Kommunista Párt (MKP) Rendező Gárdája (RG) 1945 és 1948 között működött. Az MKP PB 1946. január 10-én fogadta el az RG működési szabályzatát, mely szerint: „A Rendező Gárda pártvédelmi alakulat, amely örökös pártunk biztonsága felett, e célból, ha szükséges, úgy fegyveres szolgálatot adhat. Feladata a pártvezetők, pártházak védelme, általában minden pártvagyon védelme. Örökös az MKP külső megnyilvánulásain, gyűléseken, pártnapokon. Szolgálatot ad, felvonulásokon fegyelmet zavarkeltők ellen biztosít.” Politikatörténeti Intézet Levéltára 274. f. 3/19. ő. e. 10.

zásáról. Az erre vonatkozó állami döntést 1957. február 19-én a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 13. törvényerejű rendeletével hozta meg. A jogszabály 2. §-a így határozta meg a testület céljait: „A munkásőrség feladata a szocializmus vívmányainak megvédése, a dolgozó nép nyugalmanak és a termelés zavartalanságának biztosítása, továbbá az ellenforradalmi elemek restaurációs kísérleteinek megakadályozása, illetőleg ennek érdekében a fegyveres erők támogatása.” A Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány, illetve a Minisztertanács több határozatban részletezte a testület általános feladat- és hatásköreit. 1958-tól a Munkásőrség különféle ügyeiben (tishti állomány megszerzése, átfegyverzése, létszám pótlása stb.) a Honvédelmi Tanács (1962-től Honvédelmi Bizottság, HB) határozatai szolgáltak eligazításul. Az ötvenes-hatvanas évek fordulójától a Munkásőrség nyilvános megjelenése többnyire az állami ünnepek és események ceremóniáira korlátozódott. Nagyszámú munkásőr utcai bevetésére igen ritkán került sor, a testület története folyamán talán két-három alkalommal: 1968-ban a *prágai tavaszt* eltipró, augusztus 21-i csehszlovákiai magyar katonai bevonulást biztosították, 1971-ben és 1972-ben pedig a március 15-i budapesti tüntetések szétverésében kaptak munkásőr alegységeket is feladatot.⁶

A MUNKÁSŐRSÉG FELADATAI ÉS ÁLLOMÁNYA

Az MSZMP 1985. márciusi XIII. kongresszusát követően (tovább) mélyült a gazdasági válság, újabb és újabb takarékosági és megszorító intézkedésekre volt szükség. 1986. október 7-i ülésén az MSZMP Politikai Bizottsága (PB) – a kormányzati rendszer, az igazságszolgáltatás, a fegyveres erők és testületek, valamint a társadalmi szervezetek racionalizálása és modernizálása érdekében – határozatot fogadott el *A nem termelő területeken folyó tevékenység korszerűsítése, hatékonyabb és takarékosabb működési feltételeinek kialakítása* címmel. 1987. június 2-án az MSZMP Központi Bizottsága (KB) a válságból kivezető utat *a gazdasági-társadalmi kibontakozás programjának* elfogadásával kívánta megmutatni.⁷ Mindezek nyomán a Honvédelmi Bizottság Titkársága 1987 folyamán intézkedési tervet dolgozott ki arra nézve, hogy a fegyveres erőknél milyen változtatásokra, átszervezésekre lehet szükség. Így került a MOP 1988. évi munkatervébe is a testület tevékenységének átfogó felülvizsgálata, amelyet a MOP Jogi Osztálya végzett el az év elején.

⁶ Germuska (2004).

⁷ Lásd Magyar Országos Levéltár (MOL) 288. f. 5/980. ő. e.; valamint 288. f. 4/226–227. ő. e.

Az elemzés szinte teljes körűen és a kezdetektől áttekintette a Munkásőrségre vonatkozó politikai és államigaz-

gatási döntéseket. A Munkásőrség 1958 februárjában kiadott működési szabályzatában az országos parancsnokot közvetlenül az MSZMP KB első titkárának és a belügyminiszternek rendelték alá.⁸ A Belügyminisztériumtól (BM) való függést az MSZMP PB 1970. október 20-i határozata⁹ nyomán szüntették meg, és a testületet az ekkor létrejövő egységes hátországvédelmi rendszerbe integrálták – tartós, önálló feladatokkal. 1971-ben ráadásul megszűnt a BM Karhatalom, amelynek feladatait döntően a Munkásőrség kapta meg, és csak kisebb részét a Forradalmi Rendőri Ezred. Az 1976. évi I., a honvédelemről szóló törvény pedig a Munkásőrséget a többi fegyveres testület közé sorolta be – ennek minden jogi és működési feltételével együtt.

Az 1988-ban hatályos honvédelmi bizottsági határozatok, belügyminiszteri és MOP-parancsok alapján a Munkásőrségre a következő feladatok hárultak.

„Karhatalmi feladatok: a Magyar Népköztársaságban karhatalmi feladat az a belbiztonsági csapattevékenység, amely biztosítja:

- a népköztársaság állami és társadalmi rendjének veszélyeztetésére, illetve megdöntésére irányuló belső ellenséges tevékenység megakadályozását, elfojtását;
- az ország közbiztonságát, törvényes rendjét súlyosan veszélyeztető tömegjellegű tevékenység megakadályozását, a törvényes rend helyreállítását;
- veszélyes elemek (szökésben lévő fegyveres bűnözők, elítéltek) felkutatását, elfogását;
- a szökésben lévő (lőfegyverrel rendelkező) magyar, illetve szövetséges erők és testületek tagjainak felkutatását, elfogását;
- a terrorcselekményt elkövetők, túsokat fogva tartók elfogását;
- a súlyosabb elemi csapások, tömegszerencsétlenségek esetén a rend helyreállítását és fenntartását.

Fegyveres biztosítási feladat a csapaterővel (alegység, egység) végrehajtandó tevékenység, amelynek célja meghatározott esetekben a személy- és vagyónbiztonság védelme, a rend fenntartása, valamint az ezen esetekre előírt szabályok érvényre juttatása. [...] Őrségi feladat a meghatározott vezető szervek, a honvédelem szempontjából fontos létesítmények és szállítmányok őrzése, és rendkívüli viszonyok közötti védelme” – szólt a definíció. A testületek közötti feladatmegosztásról a következők szerint rendelkeztek a szabályok.

„A karhatalmi feladatok megoldása népköztársaságunk valamennyi fegyveres erejének és fegyveres testületének

8 Lásd A Munkásőrség működési szabályzata. Budapest, 1958, [MOP].

9 MOL 288. f. 5/529. ő. e. A Politikai Bizottság 1970. október 20-i határozata a fegyveres erők és testületek fejlődése során létrejött problémák rendezésére.

együttes kötelessége. A karhatalmi feladatok irányításáért, ellátásának tervezéséért, végrehajtásáért a BM és annak területi szervei (rendőr-főkapitányságok) a felelősök. A végrehajtás során első lépcsőben a belügyi, második lépcsőben a munkásőrség, harmadik lépcsőben a néphadsereg erőivel kell számolni. [...] A biztosítási feladatok irányításáért, tervezéséért, szervezéséért és végrehajtásukért alapvetően a BM felelős.” A hátszágvédelmi feladatok megosztásánál a Munkásőrségre következők hárultak:

„Fontosabb állami, népgazdasági (ipari, hírközlési létesítmények, raktárak és a kijelölt kerületi, városi vezetési pontok) objektumok őrzése. Részvétel – a Magyar Néphadsereg és a belügyi erőkkel együttműködésben [sic!] – a karhatalmi és fegyveres biztosítási feladatok végrehajtásában:

- a korlátozó és kényszerintézkedések bevezetésében, fenntartásának biztosításában;
- az ország belső rendjének, közbiztonságának fenntartásában, erősítésében;
- a népköztársaság állami és társadalmi rendjének veszélyeztetésére, illetve megdöntésére irányuló ellenséges tevékenység megakadályozásában, elfojtásában;
- az elemi csapások, katasztrófák, tömegszerencsétlenségek esetén a rend fenntartásában, a következmények felszámolásában;
- veszélyes elemek (szökésben lévő fegyveres bűnözők, elítéltek) felkutatásában, elfogásában;
- terrorcselekményt elkövetők, túszoikat fogva tartók elfogásában;
- a szökésben lévő, lőfegyverrel rendelkező magyar, illetve szövetséges fegyveres erők tagjainak felkutatásában, elfogásában;
- határőrizeti feladatokban, fegyveres vagy csoportos határsértés (kísérlet) esetén azok felkutatásában, elfogásában, illetve felszámolásában;
- a saját és szövetséges csapatok magyarországi átvonulásának, manővereinek, szállításának biztosításával összefüggő polgári forgalom korlátozásában;
- az ellenséges csapás által veszélyeztetett területek kiürítésében, a kitelepítés, a spontán tömegmozgások szabályozásában, valamint a hátrahagyott javak őrzésében, a befogadási területeken fokozott közrend és közbiztonság fenntartásában;
- a hátszágba juttatott ellenséges felderítő és diverziós csoportok felkutatásában, felszámolásában;
- az ellenséges légideszant alakulatok figyelésében, felderítésében, a néphadsereg erői által szétvert részei felkutatásában és felszámolásában;
- a fegyveres erők és testületek mozgósítása során a mozgósítás biztosításában;
- a párt- és állami vezetők utazásainak biztosításában;

- a politikai és a kiemelt kulturális rendezvények biztosításában.
A munkásőrség erőinek kell őrizni:
- a hadigazdasági szempontból döntő fontosságú alapanyagok, termékek kutatását, tervezését és készre gyártását végző intézeteket, vállalatokat;
- a hadianyag részegységeket készre gyártó, illetve a hadigazdaság szempontjából különös fontossággal bíró ipari objektumokat, üzemeket;
- a robbanóanyagot, lőport és lőszert készre gyártó üzemeket;
- az atomkutató, atomenergia központokat, uránérc feldolgozó létesítményeket;
- a hadigazdaság, a honvédelem szempontjából kiemelten fontos – háború esetén folyamatosan működő – állami tartalékok tároló raktárait, tárolókat és telephelyeket, az olajmezők legfontosabb létesítményeit;
- az országos jelentőségű hírközlő szervek, kijelölt körzeti rádióadók, a Magyar Rádió, a Magyar Televízió stúdióit, a Külügyminisztérium rádióadóját, a Magyar Távírási Irodát, és ezek kitelepülési objektumait, mikrohullámú berendezések, kutatóintézetek, távbeszélő központok létesítményeit;
- háború esetén üzemeltetésre kijelölt központi napilapok előállítására kötelezett nyomdákat, és a központi lapokat kiadó vállalat objektumát;
- az országos központi pénzügyintézeteket;
- az országos jelentőségű erőműveket, energiaszolgáltató létesítményeket, vegyiműveket;
- az MSZMP budapesti, megyei, városi, városi jogú, illetve budapesti kerületi pártbizottságai székházait;
- a budapesti és megyei honvédelmi bizottságok védett vezetési pontjait;
- »M« [mozgósítás] esetén is működő minisztériumok, országos hatáskörű szervek, illetve a fővárosban visszamaradó törzseinek vezetési pontjait;
- a saját munkásőrségi objektumokat, vezetési pontokat.”

A felsorolásból és meghatározásból egyértelmű, hogy a karhatalmi akciókban való részvétel mellett lényegesen több biztosítási és őrzési feladatot kapott a Munkásőrség. A MOP Jogi Osztálya úgy ítélte meg, hogy a hátszágvédelmi rendszer működésében több ellentmondás, átfedés is tapasztalható a gyakorlati részletkérdésekben. A Munkásőrség csapaterős bevetésére igen ritkán került sor, az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK) a napi feladatok során rendre rendőrök mellé beosztva alkalmazta a munkásőröket – amit a MOP erői „szétforgácsolásaként” interpretált. Úgy ítélte meg továbbá, hogy javítani kell a karhatalmi és fegyveres biztosítási feladatokra való felkészülést és az együttműködést a társszervekkel. Ezzel párhuzamosan „szükséges a munkásőrök tudatosabb és szervezettebb részvétele a közrend és közbiztonság erősí-

tésében, a társadalmi tulajdon fokozottabb védelmében” – hangzott a javaslat. Objektumok őrzését *önállóan* látta el a Munkásőrség, 282 párt- és munkásőr-ingatlanét, valamint 279 egyéb népgazdasági objektumét. A MOP ez utóbbiak őrzését meg kívánta szüntetni, annak érdekében, hogy „a felszabaduló erőkkkel is karhatalmi feladatokat hajtson végre. Ez esetben az objektumok elleni támadásokra készülő erők még annak bekövetkezte előtt felszámolhatók” – érveltek. A testület mozgósítás idejére szóló feladatait viszont inkább csökkentették volna, és így a Munkásőrség hadilétszámát is mérsékelni tervezték.

Az 1988. február 29-i országos parancsnoki döntés hangsúlyozta: a Munkásőrség „működésének több mint 30 éves tapasztalatai igazolják [a testület] szükségességét, életképességét, élő organizmusát. A társadalomban egy időben mint politikai, és mint fegyveres tényező van jelen. [...] A társadalmi munkásőrállomány erkölcsileg és politikailag szilárd, stabil, elkötelezett, mentes a zavart okozó mozgásoktól. [...] Alapvető funkciók, feladatok megváltoztatásán nem kell gondolkodni. [...] El kell [viszont] végezni a harcjelzésaink, alkalmazási elveink és normáink felülvizsgálatát, korszerűsítését, a változó körülményekhez való igazítását. [...] A Munkásőrség erői alkalmazását érintően abból kell kiindulni, hogy a testület [állománytábla szerinti] létszáma 53 000 fő, és adott esetben a teljes állománynak részt kell venni a karhatalmi, biztosítási és védelmi feladatok ellátásában. Az együttműködő szervekkel – elsősorban a BM illetékeseivel – konkrétan és tételesen számba kell venni az együttműködési feladatokat. Tisztázni kell a saját – önálló – és az együttműködésből adódó konkrét teendőket.”¹⁰

Az aprólékos szabályozás ellenére a MOP kritikáiból sem a háttérbe szorítotttság miatti berzenkedést, sem a testület kezdeti feladataihoz való „visszatérés” igényét nem nehéz kihámozni.

10 MOL 295. f. 347. d. Jelentés a munkásőrség működésének tapasztalatairól, javaslat a feladatok pontosítására (HB előterjesztés-tervezet), 1988. február 18. (idézet helye: 2. sz. melléklet); valamint 295. f. 349. d. A Munkásőrség országos parancsnokának 17/1988. sz. döntése, 1988. február 29. (idézet helye: 2–3.). Dokumentumok hiányában azt nem tudni, hogy végül tényleg készült-e a Munkásőrséggel kapcsolatban HB-előterjesztés, a MOP iratanyagában nem leltük nyomát.

Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy rendkívüli állapot elrendelése estén fél-százézer munkásőr előre kidolgozott és egyeztetett tervek alapján kapcsolódott volna be a rendteremtésbe. Adva volt tehát a kiképzett és felkészített fegyveres erő, a kész karhatalmi intézkedések a páncélszekrényekben várakoztak – egyelőre zárt borítékokban, egyetlen kérdés volt csupán: *van-e politikai akarat és elszántság a Munkásőrség bevetésére?*

Az elvi-jogi keretek után lássuk, kiket is alkalmaztak volna a tömegmegmozdulások elnyomására. A Munkásőrség állományának összetételéről az egyik utolsó, igen részletes kimutatás 1988 májusában készült, és az 1988. január 1-jei állapotot rögzíti. A testület rendszeresített, állománytábla szerinti létszáma 52417 fő lett volna, tényleges szolgálatot 50793 munkásőr teljesített, ebből 11068 fő Budapesten. (Ezenfelül mintegy hétezer, itt nem említett tartalékkal számolhatott a MOP.) Ez 97%-os feltöltöttségnek felelt meg, amely alatta maradt a korábbi évek (1985–87) 100%-os arányának, bár Szolnok és Fejér megyében 1988 elején még állománytáblán felüli tagság is volt, Csongrád és Veszprém megye pedig 100%-kal dicsekedhetett. A legalacsonyabb feltöltöttséget Budapesten tapasztalták (94,5%), a XX. (86,5%) és a IX. (85%) kerület volt leginkább elmaradva. Az állomány cserélődése csökkent, az 1985. évi 7,3%-hoz képest csak 5,9%-ot tett ki. A testületen belül a nők aránya a nyolcvanas évek elejéhez képest folyamatosan emelkedett: 1983-ban 4,1%, 1988-ban már 5,8% képviselte a gyengébbik nemet. A munkásőrök 78%-a volt párttag, 16,5% pedig a Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjaként (is) tevékenykedett. (A párttagok „csak” négyötödös részaránya annak tudható be, hogy – a közhiedelemmel ellentétben – számos tagjelölt néhány évi munkásörködést követően csatlakozhatott az MSZMP-hez.)

Sajátos statisztikai rendszerük szerint a munkásőrök 69%-a volt „munkás” foglalkozású, azon belül 15% közvetlen termelésirányító (művezető stb.). A mezőgazdasági termelőszövetkezeti dolgozók és a szellemi dolgozók egyaránt 13%-kal képviseltették magukat. A testület derékhadát – a korábbi évek tendenciáihoz hasonlóan – a 36–50 év közötti korosztály adta 48,8%-os részesedéssel, az 51–60 évesek 14%-ot, a 60 éven felüliek 7,6%-ot tettek ki. A tényleges állomány 5%-a még 1988-ban is a testület alapítói közül került ki, 19% húsz év feletti szolgálati idővel büszkélkedhetett, 27,6% 11–20 évvel, 23,4% pedig 6–10 évvel. A jelentés összeállítói a munkásőrök 82,8%-át sorolták a „rendkívüli időszakra” alkalmazhatónak, ami az előző évhez képest 6 százalékpontos csökkentést mutatott. Az *állomány közel egyötöde* tehát előrehaladott életkora és egészségi állapota miatt *egyáltalán nem volt hadra fogható*. Mindebből azt a végkövetkeztetést vonták le, hogy „az állomány stabilizálásának megőrzése [sic!], az összetételi arányok javítása, a hadrafoghatóság szinten tartása kiemelt parancsnoki munkát igényel”.

A Munkásőrség általános fegyelmi helyzete szilárdnak ítéltetett: az 1985. évi 353 rendkívüli eseményhez képest 1987-ben csak 285-öt regisztráltak. Ebből 17 esemény a hivatásos (tiszt, tiszthelyettesi) állomány számlájára volt írandó: titkos irat elvesztése, ittas garázdaság, verekedés, ittas gépjárműveze-

tés, fegyver elvesztés. A teljes állományt tekintve parancsmegtagadás nem fordult elő, a szolgálati fegyvelem súlyos megsértésére három alkalommal került sor, szolgálati fegyverrel, lőszerrel való visszaélésből, fegyverelszülésből kilencet jegyeztek fel. Változatlanul magasnak ítélték az öngyilkosságok arányát: 1985-ben 21, 1986-ban 16, 1987-ben 19 munkásőr vetett önkezeléssel véget életének. A testületből 1987-ben 107 főt zártak ki, közülük 39-et rendkívüli esemény miatt. Az összeállítók ugyanakkor azt javasolták az országos parancsnoknak, hogy változtassanak az események besorolásán, és csak a valóban súlyos események-cselekmények regisztráltassanak „rendkívüliként”.

Különböző szintű elismerésben 1987-ben 39 ezer fő részesült: „dicséret szóban”, illetve „dicséret parancsban” 23 ezer munkásőrt illetett, további 9700 fő kapott kiváló munkásőr, kiváló parancsnok és más érdemérmeget; a többiek pénz-, illetve tárgyjutalomban részesültek. Az 1986. évinél ugyan 30%-kal kevesebb, de jelentősebb súlyú „kiemelkedő helytállást” regisztrált az országos parancsnokság – 158-at. Ezek vázlatos ismertetéséből is kitűnik, milyen területeken alkalmazták a munkásőröket: „Fokozódott részvételünk az államellenes bűncselekmények megakadályozásában. Több izgatás felderítésében, ellenséges felirat eltávolításában, zászlót tépők elfogásában, szervezkedés leleplezésében vettünk részt. Tolvajok, betörők elfogásában való részvételért 38 munkásőr részesült elismerésben. Kiemelkedő esemény volt 15 körözött személy elfogása, valamint három fegyveres, illetve szökött katona elfogásához nyújtott segítség. Munkásőreink 14 garázdát, zömmel ittas verekedőket tettek ártalmatlanná, és ezeket átadták a rendőröknek. Elfogtak 8 határsértőt, 7 személygépkocsi-feltörőt, és megakadályoztak 4 ittas járművezetőt abban, hogy tovább veszélyeztessék a közlekedés biztonságát. Három esetben intézkedtek közúti baleset helyszínén, és 15 esetben nyújtottak segítséget különböző baleseteknél. Tizenkét esetben vettek részt tűz oltásban munkásőreink. Ezek során előfordult veszélyeztetett emberi életek mentése, de gyakrabban a társadalmi, illetve személyi tulajdon jelentős mértékű károsodástól történő megóvása.”¹¹

Az állampárt közvetlen felügyelete (amelynek jogi furcsaságairól még szól-

ni szükséges) azt is jelentette, hogy a fegyveres testületnek mindig igazodnia kellett az MSZMP aktuális irányvonalához. A Munkásőrség, illetve annak országos parancsnoksága 1958–59-ben mutatott ugyan némi „avantgárd” hajlamot, de az önállósodási törekvéseket

11 MOL 295. f. 347. d. Tájékoztató jelentés a Munkásőrség állományának 1988. január 1-i összetételéről, a személyi biztosítás helyzetéről, az állomány erkölcsi, fegyelmi állapotáról, a kiemelkedő helytállások, rendkívüli események helyzetéről, 1988. május 17. (idézet helye: 14.).

a pártvezetés rövidesen letörte, és biztosította a testület feltétlen lojalitását.¹² A Munkásőrség vezetése így 1988 tavaszán a reformretorikát is átvette, sőt a munkásőrparancsnokok IV. országos tanácskozásának vitaindítójában az átalakulás feltétlen támogatására szólított fel: „A munkásőrség jelenében és további működésében is az a meghatározó, hogy tagjai értsék a párt politikáját, azonosuljanak vele, cselekedeteikkel, magatartásukkal, érveikkel képviseljék. [...] Az országos pártértekezlet megerősítette, hogy a szocializmusban a reformok segítik a fejlődést, s ezeknek a változásoknak ihletője, szervezője az MSZMP. Mi, munkásőrök támogatjuk a párt reformtörekvéseit a gazdaságban, a politikában egyaránt. S ahogyan a pártnak nagy feladata, hogy ebben megteremtse a politikai egységet, minden munkásőrparancsnoknak és munkásőrnek is az a kötelessége, hogy pártszervezetében, a munkásőrségben, környezetében segítse, formálja, képviselje az egységteremtést, legyen az új nemzeti közmegegyezés alakítója. Ennek legyünk a hirdetői, a cselekvő résztvevői. Higgyünk az új politikai gyakorlatban, s ne csak általában a megújulás gondolatában, hanem a megújulás eszközeinek célszerűségében” – szölt a MOP elvi iránymutatása.¹³

Hasonló szellemben határozta meg az 1989. év fő feladatait a testület számára Borbély Sándor 1/1988. számú, 1988. október 5-én kiadott irányelveiben: „A Munkásőrség a párt kibontakozási programjának megvalósításán munkálkodik. A parancsnokok és a munkásőrök azonosulnak az állásfoglalás szellemével, a reformok megvalósításával. A változó feltételekhez igazodva, cselekvően működnek közre a testület politikai intézményrendszere jellegének és a fegyveres felkészítés formáinak megújulásában, fejlesztésében. [...] Az 1988. évi munka tapasztalatai, a munkásőrparancsnokok IV. országos tanácskozásának visszhangja azt igazolják, hogy a Munkásőrség a politika szándékai, igényei szerint működik, élvezzi a párt bizalmát, a társadalom megbecsülését és támogatását.” A finomodó ellenségképet is a párthatározatok szabták meg: „A jelenlegi társadalmi helyzet visszásságaival, az ebből adódó gondokkal és nehézségekkel a testületnek és minden tagjának számolnia kell. Működésünk során elsősorban azokkal szemben kell fellépésünket egyértelművé tenni, akik a szocializmus alapvető vívmányait támadják, a kibontakozást gátolják. Ehhez a párt által megfogalmazott célok megfelelő eligazítást adnak, amelynek szellemében kell cselekednünk.”

Borbély felhívta a munkásőrparancsnokok figyelmét, hogy a várható

12 Lásd Germuska (2004).

13 MOL 295. f. 342. d. A Munkásőrség a párt politikájának szolgálatában, a megújulás útján, 1988. június 11–12. (idézet helye: 4.).

társadalmi konfliktusokat „higgadtsággal és türelemmel kell kezelni”. Három sarkalatos kérdést illetően részletesebb iránymutatást is adott:

- „A sztrájkhoz való viszonyunk: A Munkásőrség értékteremtő, termeléspar-ti. Sem gazdasági, sem politikai értelemben nem támogathatja a sztrájkot. Amennyiben a sztrájk politikai jelleget fejez ki, tartalma államellenes, ab-ban az esetben fel kell készülni, és a törvényes rend biztosítása érdekében kell cselekedni. Hangsúlyozzuk, hogy minden vitás kérdést az egyeztetések szorgalmazásával kell megoldani.
- A pluralizmushoz való viszonyunk. Napjainkban sokféle értelmezést kap ez a megfogalmazás. Ennélfogva nem a mi feladatunk és nem is vállalkozha-tunk e szó tartalmának az elfogadható megfejtésére. [...]
- Az újonnan alakuló egyesületekhez, szervezetekhez való viszonyunk. Csak helyileg dönthető el, hogy a munkásörök részt vehetnek-e valamely egye-sület, szervezet munkájában. Alapvetően meghatározó az, hogy személy szerint kik, milyen céllal tömörülnek abba a konkrét helyi szervezetbe. A szocialista céljainkat támogató intézményeket a Munkásőrség is támo-gatja. Támogat minden kezdeményezést, vállalkozást, előremutató, építő szándékú javaslatot, amely a szocializmust erősíti. Ami ellene van, azt a Munkásőrség nem támogatja.”

Az országos parancsnokság elé Borbély a következő fő feladatokat tűzte: „Felül kell vizsgálni a jelenleg működő harcászati elveket és eljárási szabályokat. Biztosítani kell, hogy az összhangban legyen a testület társadalmi, fegyveres funkcióival, feladataival. A Munkásőrség belső karhatalmi funkciót ellátó in-tézményként működik. [...] A Munkásőrségben jelenleg működő – elsősorban katonai szempontokat tükröző – állománytáblákat át kell értékeljük. Alapelv, hogy a Munkásőrség önkéntes társadalmi, fegyveres testület, amely mozgalmi jelleggel működik. [...] A feltöltöttség értelmezését, a parancsnoki munka gya-korlatát rugalmasan kell kezelni. Egy-egy egység működésének alapvető fel-tétele, hogy feltöltöttsége érje el a 95-96%-ot. Teljesíteni tudja azokat a funk-cióit, amely fegyveres jellegű igénybevételt jelent, de teljesíteni tudja azt a napjainkban igen fontos politikai funkciót is, amely kiemelkedő jelentőséggel bír. [...] El kell végezni a karhatalmi, a fegyveres biztosítási, az őrzésvédelmi, a határőrizeti, a közrendvédelmi és a közbiztonsági feladatok szabályozóinak pontosítását, egyszerűsítését. A szabálmódosítással növelni kell a megyei és az egységparancsnokságok önállóságát, döntési jogkörét, felelősségét és kez-deményezőképességét.” Az országos parancsnok emellett számos hosszabb távú feladatot is célul tűzött ki: „Be kell fejezni a Munkásőrség állandó harcké-szültsége, magasabb harckészültségbe helyezése és mozgósítása szabályainak

pontosítását, egységesítését. A megyei parancsnokságokat fel kell készíteni a saját és alárendeltjeik magasabb harckészültségbe helyezési terveinek 1990-ben történő átdolgozására. Az 1991-től kezdődő felkészítési programhoz ki kell dolgozni a végrehajtását biztosító anyagi, technikai feltételrendszert, a kiképzést segítő eszközök, anyagok normatíváit és az ellátás rendjét, ütemezését.” Szorgalmazta a szorosabb együttműködést a hadsereggel és a rendőrséggel, „a közösen fejleszthető, üzemeltethető technikai eszközök, kiképzőbázisok, lőterek, kölcsönös szolgáltatások feltárását, bővítését”.

Láthatóan fel sem merült a Munkásőrség megszűnésének vagy háttérbe szorulásának gondolata. Az országos parancsnok az állomány feltöltése érdekében sem tartott elképzelhetőnek semmilyen engedményt: „Alapkövetelmény továbbra is az, hogy a munkásőrségbe csak olyan elvtársak felvételére kerülhet sor, akik a nehezebb körülmények között is politikai meggyőződésből, elkötelezettségből vállalják, és fegyelmezetten teljesítik e munkásőri pártmegbízatást.”¹⁴ A MOP és Borbély Sándor 1988. októberi helyzetértékeléséből és feladatkitűzéséből nyilvánvaló, hogy ekkor még az egypártrendszer változatlan fennmaradásával számoltak. Érzékelhető ugyanakkor némi bizonytalanság: mi is a teendő a szocializmusellenes erőkkal szemben? Természetesen nem támogathatók, de felszámolásukról, visszaszorításukról már nincs szó.

A Munkásőrség létszámának 1988. évi változásait (1989. március 1-jei zárással) a MOP Állományszervezési Osztálya a számítógépes feldolgozás nehézségei miatt csak 1989 júliusában tudta Borbélynak prezentálni. Az állomány nem és foglalkozás szerinti összetételében nem történt érdemi változás, ugyanakkor némileg nőtt a 60 éven felüliek aránya – lassan a 10%-ot közelítve. Komolyan érzékelhető volt a lemorzsolódás is: a testület feltöltöttsége 2 százalékponttal csökkent (94,8%-ra), Budapest és Komárom megye feltöltöttsége pedig alig lépte túl a 90%-ot (90,9% és 91,7%). Lényegesen kevesebb új munkásőr tett ugyanis esküt, a fővárosban például 1988-ban már csak 426-an – a korábban szokásos ezer fővel szemben.¹⁵

A Munkásőrség hivatásos és polgári alkalmazotti állományáról az MSZMP Központi Bizottságához küldött 1989. február 28-i állásfoglalás-tervezet mellékleteiből kaphatunk információt. A hivatásos állományúak között 585 tisztet és 35 tiszthelyettest találunk. Közülük

14 MOL 295. f. 342. d. Az országos parancsnokság és alárendelt szervei fő feladatai 1989-ben (idézetek helye: 2., 3., 6., 7–9., 10., 13.).

15 MOL 295. f. 372. d. Jelentés a Munkásőrség állományának 1989. március 1-i feltöltöttségéről, összetételéről, 1989. július 12.

70 fő a MOP-nál, 36 fő a MOP-nak közvetlenül alárendelt szerveknél (Központi Ellátó Parancsnokság stb.), 164 fő a budapesti és megyei parancsnokságoknál, 315 fő pedig az egységeknél volt állásban. Az ügyintézői, ügyviteli és fizikai kisegítő (gépkocsivezető stb.) munkakörökben foglalkoztatott polgári alkalmazottak létszáma 1989 elején 493 fő volt.

Az állásfoglalás-tervezet 5. sz. melléklete sorolja fel a Munkásőrség legfontosabb technikai felszereléseit, így fegyverzetét is:

- 53491 db PA 63M pisztoly,
- 46922 db AKM 63M géppisztoly,
- 7310 db AMD 65M géppisztoly,
- 5244 db AMP géppisztoly,
- 4745 db RPK golyószóró, valamint
- 658 db PKMSZ géppuska.¹⁶

Tehát a Munkásőrség *minden egyes* aktív állományú tagjára egy maroklőfegyver és egy gépfegyver jutott, *minden tizedik* munkásőr pedig nagy tűzerjű sorozatlövő fegyverrel rendelkezett.¹⁷

A MOP Vezetői Koordinációs Értekezlete 1989. január 16-án tűzte napirendre a testület 1980–1988 közötti gazdálkodását, pénzügyi és vagyoni helyzetének alakulását elemző jelentést.¹⁸ A Munkásőrség költségvetési támogatása ebben az időszakban átlagosan az állami költségvetés 1%-át tette ki.¹⁹ Am

16 MOL 295. f. 373. d. Az MSZMP KB állásfoglalása a Munkásőrség működéséről és további feladatairól (tervezet), 1989. február 28.

17 A Munkásőrség létszáma meghaladta a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői kötelékébe kijelölt 5. hadseregét (állománytábla szerinti békelétszáma 48 ezer fő, tényleges állománya 1989. január 1-jén 46 ezer fő). A Magyar Néphadsereg alakulatai azonban komoly nehézfegyverrel voltak felszerelve: több száz közepes harcokcsi, páncélozott harcjármű, táborig tüzérség több száz löveggel stb. Harcértékében tehát a néphadsereg erői messze meghaladták a Munkásőrségét. Az adatokért külön kö-

szönettel tartozom Horváth Miklósnak.

18 *A Munkásőrség Országos Parancsnoksága Hatásköri és Ügyrendi Szabályzata* szerint a MOP-on belül a következő vezető testületek működtek: Parancsnoki Tanács – az országos parancsnok tanácsadó testülete, az általa kinevezett tagokkal; Vezetői Koordinációs Értekezlet – az országos parancsnok által rendszeresen összehívott munkaértekezlet, tagjai a parancsnok helyettesei, a MOP Titkárság vezetője, a MOP Pártbizottság titkára. Lásd MOL 295. f. 343. d. A Munkásőrség országos parancsnokának 09/1988. sz. utasítása, 1988. július 6.

19 A fegyveres erők és testületek összes közvetlen kiadása az állami költségvetés 8–

a támogatás egyre jelentősebb részét a fenntartás (bérköltségek, üzemeltetés stb.) kötötte le, s mind kevesebb jutott fejlesztésre (haditechnika és járműpark cseréje, bázisok korszerűsítése stb.). A kiadások reálértéken nem növekedtek, az 1988. évi kiadások változatlan áron számolva megegyeztek az 1982-esekkel. Mind nagyobb lett a különbség a „reális” (azaz testület által elvárt) és a tényleges támogatás között. A források csökkenését a Munkásörtség bevételei növelésével próbálta ellensúlyozni – objektumai, üdülői bérbeadásával, szolgáltatások vállalásával (főként más fegyveres testületeknek) stb. –, és 1989-től mind nagyobb mértékben ítélte szükségesnek a vállalkozási tevékenység erősítését.

A testület saját vagyona kilenc év alatt majdnem megduplázódott (jórészt az elszabaduló inflációnak köszönhetően): 5,24 milliárd forintról 9,58 milliárdra nőtt, a használt vagyon értéke pedig 1988-ban megközelítette a 11 milliárdot:

- fegyverzet, ruházati anyagok és egyéb felszerelések értéke 5,07 milliárd Ft,
- épület, ingatlanvagyon értéke 4,54 milliárd Ft,
így a saját vagyon értéke összesen 9,61 milliárd Ft;
- bérlemények értéke ezen felül 1,17 milliárd Ft,
a Munkásörtség által használt vagyon összértéke 10,78 milliárd Ft.

A Munkásörtség eszközeit megfelelőnek és mobilizálhatónak ítélte a MOP Terv- és Pénzügyi Osztálya:

- fegyverzete elegendő és készletei feltöltöttek;
- híradástechnikai eszközeiből a vezetékes híreszközök jó színvonalúak, a vezeték nélküliek elavultak;
- gépjárműveik jó technikai és műszaki színvonalúak, azonban a budapesti parancsnokság autóbuszai és híradójárművei eléggé elhasználtak;
- az alegységek elhelyezési körülményei megfelelőek;
- egészségügyi, ételmezési, műszaki anyagaik összetétele, mennyisége és minősége megfelelő.

A jelentést jóváhagyó országos parancsnoki döntés úgy kívánt változtatni a gazdálkodáson, hogy ötéves terv készítése helyett távlati koncepció alapján reális éves tervek kidolgozását írta elő.²⁰

10%-át tette ki ebben az időszakban – beleértve a Munkásörséget is. Pontos adatok az iratok minősítésének fenntartása miatt egyelőre nem tudhatók.

20 MOL 295. f. 373. d. A Munkásörtség

gazdálkodásának, pénzügyi és vagyoni helyzetének elemzése 1980–1988 között, további feladatok, 1989. január 10.; valamint a Munkásörtség országos parancsnokának 3/1989. sz. döntése.

AZ ERŐSZAK KILÁTÁSTALANSÁGA?

Ripp Zoltán – Grósz Károly hírhedt „fehérterroros” beszéde kapcsán elemezve az 1988. őszi eseményeket – arra a következtetésre jutott, hogy „a visszarendeződés esélyét minimalizáló legfontosabb tényezők a nemzetközi viszonyok alakulásában rejlettek”. A beavatkozás tehát kilátástalan lett volna, mert „egy erőszakos akció azonnali elszigeteltséget eredményezett volna, a magyar vezetés csak azoknak a kommunista pártoknak a támogatását szerezhetné volna meg, amelyektől a leginkább igyekezett elhatárolódni. Ceaușescu diktatúrájának színvonalára züllesztve a hazai állapotokat, nyomban a nullával lett volna egyenlő az ország kivívott és jelentős előnyökkel járó presztízse” – érvel Ripp.²¹

Grósz és az MSZMP keményvonalasai vélhetően maguk is érzékelték ezt a korlátozó tényezőt, mégis fel akartak készülni minden eshetőségre, és ehhez aktualizálni kellett a már részben említett terveket.

Amíg Grósz Károly a Minisztertanács elnöke volt, hivatalból elnökölte annak védelmi ügyekben illetékes szűkebb kabinetjét, a Honvédelmi Bizottságot is. 1988. október 14-én a HB az ő elnöklétével fogadta el 7/388/1988. számú határozatát *A közrend, közbiztonság jobb megalapozásához szükséges feladatokról*. A HB időtállóan tartotta korábbi határozatait a karhatalmi, fegyveres biztosítási és őrzési feladatokról, ugyanakkor – a Magyar Néphadsereg (MN) igénybevételének újr szabályozása érdekében – szükségesnek ítélte az érvényben lévő parancsok és utasítások „mai helyzetnek megfelelő” módosítását: „Egyidejűleg tekintsék át a rendőrség, illetőleg a hadsereg fegyverhasználatára vonatkozó hatályos rendelkezéseket, kezdeményezzék a szükséges módosításokat.” A feladatot 1989. június 30-i hatállyal a belügyminiszterre, a honvédelmi miniszterre és a Munkásőrség országos parancsnokára bízták.

A határozat mindemellett azt is előre kikötötte, hogy „a katonáknak karhatalmi feladatokra való alkalmazására a belügyminiszter javaslatára, csak a kormány elnökének engedélyével, a honvédelmi miniszter parancsára kerülhet sor. A katonák saját parancsnokaik vezetése alatt, az MN szabályzatainak előírásai szerint vehetők igénybe, kizárólag őrzési feladatokra. Az MN alakulatainak tömeg elleni alkalmazására csak a rendkívüli állapot bevezetése esetén kerülhet sor.” A HB ugyancsak

21 Ripp (2006) 261. Grósz Károly, aki a miniszterelnöki posztot 1988. november 24-én átadta Németh Miklósnak, pártfőtitkári minőségében beszélt november 29-én a Budapest Sportszarnokban megrendezett pártaktíván. Arra az esetre, ha a párt nem tud határozottan fellépni „az ellenséges, ellenforradalmi erőkkal” szemben, anarchia, káosz és fehérterror eluralkodását vetítette előre. Uo. 256.

1989. június 30-i határidővel rendelte el, hogy „a rendkívüli állapot kihirdetésének feltételeit, a bevezetésre tervezett rendszabályok körét, e helyzetekben a fegyveres erők és testületek feladatait, tevékenységük rendjét, azoknak főbb jellemzőit ki kell dolgozni, és jogszabályba kell foglalni”.

A határozat 3. pontja vonatkozott a Munkásőrségre: „A munkásőrség szervezetén belül olyan »karhatalmi készenléti egységeket« kell kijelölni, amelyek a Belügyminisztérium és a munkásőrség együttműködésében képesek – előzetes értesítés esetén együtt tartás nélkül is – rövid készenléti időnorma teljesítésére. Ezek az erők legyenek ellátva a karhatalmi, fegyveres biztosítási és közbiztonsági feladatokhoz felhasználható kényszerítő eszközökkel (gumibot, bilincs, könnygázsűrítő-palack). Ennek költségeit a Munkásőrség Országos Parancsnoksága belső átcsoportosítással biztosítsa.” Felszólította továbbá a belügyminisztert, a honvédelmi minisztert és a Munkásőrség országos parancsnokát, hogy „határozzák meg, és szerveik között hangolják össze a rendkívüli helyzetben szükséges őrségi feladatokat (objektum jegyzék, feladatok, erők)”, és évenként vizsgálják felül.

A következő pont szerint a belügyminiszter „a rendőrség készenléti erejének növelése céljából, a Forradalmi Rendőri Ezred szervezetében – annak szervek részeként – budapesti elhelyezéssel egy új hivatásos zászlóaljat (30 fő tiszt, 434 fő tiszthelyettes, 12 fő kinevezett polgári alkalmazott)” állítson fel. Továbbá: „biztosítsa a rendőri tanintézetek készenléti erejének fokozásához és a rendőr-főkapitányságok egységbe szervezhető állománya harckészültségének növeléséhez szükséges technikai eszközök fejlesztését” – 1990. december 31-ig.²² (Ez vélhetően ugyancsak tömegoszlató eszközök beszerzését jelentette.)

A Grósz-kormány tehát a néphadsereget fokozottabban be kívánta vonni a karhatalmi-belbiztonsági feladatokba, javítani kívánt a rendőrség és a Munkásőrség bevetettségén és felszereltségén, és kifejezett utasítást adott a *rendkívüli állapot bevezetéséhez szükséges jogi feltételek kidolgozására*. Dokumentumok hiányában egyelőre nem tudunk választ adni arra a kérdésre, hogy az elrendelt intézkedések hatására milyen további lépések történtek, és mi valósult meg belőlük. Azt sem tudni, milyen mélységig tájékoztatták az előkészületekről az újdonsült miniszterelnököt, aki 1988. november 24-én a Honvédelmi Bizottság elnökségét is átvette. Annyi mindenesetre bizonyos: a Munkásőrség

22 Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi Bizottság iratai (BM-sorozat) 10. d. 347. ő. e. (idézetek helye: 1–3.). A vonatkozó jelentés nem található meg a határozat mellett. E dokumentum a néhány tucatnyi visszaminősített 1980 utáni HB-határozatok egyike.

1989 áprilisára – mint látni fogjuk – elkészült a készenléti erő létrehozására vonatkozó részletes tervvel.

Miközben a MOP szakapparátusa megkezdte a szükséges vizsgálatokat, a Munkásőrség legfelsőbb vezetése inkább a szaporodó és mind nyíltabb bírálatokkal volt elfoglalva. 1988 decemberében az állami költségvetés vitája során több képviselő is megkérdőjelezte a Munkásőrség létjogosultságát, 1989 januárjában pedig az egyesülési törvény kapcsán vonták kétségbe néhányan a testület törvényes működését. Az újonnan létrejövő szervezetek – a politikai szándékokat tisztázandó – több helyütt a szokásos év eleji munkásőr-egységgyűlésekre is elmentek: Dabason a Magyar Demokrata Fórum, Budapest VI. kerületében pedig a Fiatal Demokraták Szövetsége küldött megfigyelőket az eseményre. Az 1989. január 1. és 28. között megtartott 160 ilyen egységgyűlésből 50 – vélhetően nem teljesen spontán módon – kollektívan fogalmazott levelet küldött az MSZMP főtitkárának, a kormány és az országgyűlés elnökének, amelyben biztosították az ország vezetőit arról, hogy a testület tagjai támogatják a párt és a kormány törekvéseit.

Szélesebb nyilvánosságot ugyan nem kapott, de jelzésértékű, hogy a tagjelölteket új eszközzel avatták munkásőrré: kimaradt a pártra való hivatkozás, és az esküt nem a városi pártbizottságok első titkárai, hanem a munkásőr egységparancsnokok fogadták.²³

A gyorsuló változások az országos parancsnokságot is cselekvésre sarkallták: 1989. január 25-én állásfoglalás-tervezet készült „a Munkásőrség működését szabályozó politikai döntések pontosítására”. Az indoklás szerint „a politikai és állami intézményrendszer felgyorsult reformja, valamint az MSZMP-t és a Munkásőrséget ért támadások szükségessé teszik a testület feladatai, irányítása, vezetése, működése szabályainak pontosítását, újrafogalmazását”. A tervezet lényeges módosításokat javasolt:

- „A Munkásőrség pártirányítása a testületben szolgálatot teljesítő kommunista munkásőrök és parancsnokok útján valósuljon meg;
- A Munkásőrség a jövőben is állami feladatokat lásson el, ennek megfelelően feladatait, irányítását, vezetését,

felügyeletét, működési rendjét, szervezetét, létszámát, valamint az állami intézményrendszerbe való illesztését a Minisztertanács határozza meg.”

A január 30-i vezetői koordinációs értekezlet után hozott országos parancsnoki döntés jóváhagyta ugyan a

23 MOL 295. f. 373. d. Előterjesztés parancsnoki tanácsülésre – az 1989. évi egységgyűlések politikai megítélése, 1989. február 22. Az összefoglaló szerint Várpalotán, Nagykanizsán és Budapesten bombariadó zavarta meg az egységgyűlést. Uo. 4.

radikálisnak tűnő kitételeket, bizonyos mellékmondatokból azonban egyértelmű, hogy csak taktikai – átmeneti? – engedményekről van szó: „A megváltozott körülmények azt igénylik tőlünk, hogy működésünk a párt politikájával a jövőben is legyen összhangban. Politikai felelősségünk abban fogalmazódik meg, hogy a testület működését önállóan is tudnunk kell garantálni. [...] Mi nem engedhetjük meg, hogy a Munkásörtség szervezetében elinduljon egy önfelszámolódsági folyamat, nem adhatjuk ki a kezünk közül a kezdeményezést. [...] Jövőbeni tevékenységünkben *az MSZMP közvetlen irányítását nem hangoztatjuk*. Ezzel összefüggésben számolnunk kell azzal, hogy ez a pártmunkások körében zavart fog kelteni. Bennünket, működésünket az ilyen megnyilatkozások nem zavarhatják meg. Az, aki nem érti a dolgok tartalmát, és összekeveri a tartalmat a formával, az a politika lényegét és szándékát sem érti meg. [...] A párt tagjait érintő kérdésekről a pártvezetőség előzetes tájékoztatását továbbra is feladatként kell kezelni. [...] Akkor járunk el helyesen, ha a testületet ért – politikai tartalmú – támadásokra nem reagálunk. [...] Nekünk továbbra is azt kell képviselnünk és hangoztatnunk, amit a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa törvényerejű rendelete tartalmaz, nevezetesen, hogy e rendeletnek nincs olyan passzusa, amelyben az lenne megfogalmazva, hogy a Munkásörstégnek a párt politikáját kötelezően el kell fogadni. [...] [Ugyanakkor] működésünkben fokoznunk kell az éberséget, a testületbe irányuló felvételi kérelmek elbírálását. Számolnunk kell azzal, hogy megnőhet a különböző alternatívákban, ellenzéki csoportokban tevékenykedő emberek jelentkezése a testületbe, azzal az esetleges céllal, hogy belülről bomlassza a Munkásörstég szellemét.”²⁴

Miközben az ellenzék beférkőzése aligha jelentett valós veszélyt a Munkásörstégre, az MSZMP KB február 10–11-i ülésén hozott határozatok a testület alappilléreit kezdték erodálni: a Központi Bizottság népfelkelésre értékelte át az „1956-os ellenforradalmat”, és lehetővé tette a többpártrendszer bevezetését.²⁵ A MOP apparátusa karcsúsításával és más fazonírozással készült az immár „belátható realitásként” kezelt többpártrendszerre. Az országos parancsnok 9/1989. számú, február 13-i döntése ekként rendelkezett: „Ami az

24 MOL 295. f. 373. d. (idézet helye: 6.); valamint MOL 295. f. 374. d. A munkásörstég országos parancsnokának 6/1989. sz. döntése (idézet helye: 3–5.). Kiemelés – G. P.

25 Nagy Imre, a KISZ KB első titkára már az MSZMP PB február 7-i ülésén figyelmeztetett arra, hogy a párt csak akkor rendelkezhet elegendő bizalmi tőkével egy összehívandó kerekasztal-tárgyalás során, ha – egyebek mellett – lemond a párt alá rendelt Munkásörstégről. Ripp (2006) 283. A KB-ülés elemzését lásd uo. 283–285.

26 MOL 295. f. 374. d. Jelentés a rendszerített állományi létszámban, illetve a hivatásos és kinevezett polgári állomány körében 1988-ban bekövetkezett változásokról, azok okairól és tapasztalatairól. Javaslat az 1989-ben tervezett személyi változásokra, a felső korhatárt elérő elvtársakkal történő beszélgetések ütemtervére (idézet helye: 3–4).

apparátus szervezetét és létszámát – különösen a hivatásos és polgári állományt illetően – illeti, közel négy éve próbálkozunk a megoldással, de eredménytelenül. A konkrét döntéshozatal pillanatában mindig felülkerekedik bennünk a jószívűség. Ezzel a felfogással és gyakorlattal – ami a jövőt illeti – fel kell hagyni. Érzékelhetjük, hogy országunkban intenzív politikai harc folyik,

és ez a jövőre nézve még fokozódik is. Ha mi nem cselekszünk kellő időben, számolnunk kell azzal, hogy az ellenzék további támadásainak tesszük ki magunkat. Elsősorban nem a társadalmi állomány, hanem a nagy létszámú hivatásos és polgári – fizetett főállású – létszám lesz részükről »kikezdhető«, támadható. Ezt bölcs előrelátással meg kell előzni. Erkölcsileg és etikailag a jövőben nem folytatható az a korábbi gyakorlat sem, hogy magas nyugdíjjal nyugállományba helyezett hivatásos és polgári alkalmazottakat társadalmi munkásként, térítés ellenében, részfoglalkozású alkalmazottként foglalkoztassunk. [...] Ha ezen nem változtatunk, támadási lehetőséget adunk a működésünket figyelemmel kísérő ellenzéknek. [...] Az ütközéseket is vállalva el kell kezdeni a következetes rendcsinálást. [...] El kell gondolkodni, és év végéig ki kell alakítani egy lényeges létszámcsökkentést eredményező, hatékony és integrált munkára kész és képes MOP apparátust. [...] 100–110 főnél több hivatásos és polgári állomány[ú] ne legyen foglalkoztatva. [...] Készen kell legyünk arra, hogy a KB állásfoglalása, majd az állami döntés meghozatala után ezt a feladatot még az év első felében megkezdjük és két-három év alatt befejezzük.”²⁶

A MOP Propaganda és Sajtó Osztálya február 28-án készült el az MSZMP KB elé terjesztendő – már idézett – állásfoglalás-tervezettel. A dokumentum egyfelől általános áttekintést adott a testület jellegéről, állományáról, felszereltségéről, és a munkásörközség kintartásának példajaként az év eleje óta esküt tett 2448 új munkásör kiállítására emlékeztetett. Másfelől lehetséges alternatívákat fogalmazott meg a KB számára:

- „A/1 alternatíva – A munkásörség megbízhatóan teljesíti küldetését, működésére ma is és a jövőben is szükség van. A KB *hatályon kívül helyezi* a munkásörség működéséről, *pártirányításáról* szóló *korábbi párthatározatokat*. Felkéri a Minisztertanácsot, készítsen elő a testület működését szabályozó törvénytervezetet, kezdeményezze, hogy az alkotmány rögzítse a fegyveres erők és testületek, közöttük a munkásörség jogállását.

- B/1 alternatíva – A munkásőrség megbízhatóan teljesítette küldetését. Működésére ma és a jövőben is szükség van. A KB egyetért azzal, hogy a testület *közvetlen pártirányítással, a Minisztertanács felügyeletével*, önálló fegyveres testületként működjék.
- A/2 alternatíva – A munkásőrség megbízhatóan teljesítette küldetését. Működésére ma és a jövőben is szükség van. A KB kezdeményezi, hogy a testület a jövőben *a Minisztertanács elnöke irányításával* önállóan működjék.
- B/2 alternatíva – A KB *megegerősíti a munkásőrség működéséről szóló korábbi párthatározatokat*, azokat ma is helytállónak tartja. Javasolja a Minisztertanácsnak, hogy szintén erősítse meg a testület működését, feladatait szabályozó korábbi állami döntéseket.”

A tervezetet a MOP Parancsnoki Tanácsülés március 6-án különösebb észrevétel nélkül jóváhagyta.²⁷ A testület megszüntetésének, felosztatásának lehetősége tehát továbbra sem merült fel, pontosabban fogalmazva: a defenzívába szoruló MSZMP éppen hogy egyfajta biztosítéknak szánta a Munkásőrség megtartását. A közvélemény nyomása ugyanakkor egyre nagyobb lett. Az ellenzéki szervezetek március 15-i 12 pontja egyértelműen leszögezte: a szabad, független és demokratikus Magyarország létrehozásának feltétele a bürokrácia és az erőszak-apparátusok leépítése és a Munkásőrség megszüntetése.²⁸

Dósa István országos parancsnok-helyettes március 6-án *hadműveleti ügyeleti szolgálatot* rendelt el a testület részére, március 14. 12.00-tól március 16. 08.00-ig.²⁹ Ez azt jelentette, hogy a MOP-on, a budapesti és megyei parancsnokságokon ez időben ügyeletes parancsnok és telexkezelő rejtjelező tartózkodják, a rendőrség által kért munkásőr tartalékerők esetleges igénybevételét egy órán belül biztosítsák. A „tömegosztatásra azonban – hangsúlyozta az intézkedés – munkásőrerőt csak a munkásőrség országos parancsnoka vagy első helyettese engedélyével lehet alkalmazni. [...] Az illetékes parancsnokok [a] tartalék céljából összevont alegységekkel hajtják végre az éves ki-

27 MOL 295. f. 373. d. Az MSZMP KB állásfoglalása a Munkásőrség működéséről és további feladatairól (tervezet), 1989. február 28. (idézet helye: 7.). Kiemelések – G. P.; valamint 295. f. 374. d. Feljegyzés az 1989. március 6-i Parancsnoki Tanácsülésről.

28 Ripp (2006) 303.

29 Egyébként már 1989. február 6-tól – március 22-ig terjedő – „biztonságfokozó” intézkedés volt elrendelve, amely szerint minden biztosított objektumhoz plusz két munkásőrt kellett vezényelni. MOL 295. f. 373. d. Jelentés a Munkásőrség által biztosított, illetve a Munkásőrség önálló és más szervekkel közös objektumainak helyzetéről, 1989. április 18. 4.

képzésüket (kivéve lógyakorlatokat). A tartalékképzés, a felkészítés során tartózkodjanak a közterületen való egyenruhás mozgástól, minden pirotechnikai eszköz használatától.” Március 8-án a MOP Harckészültségi és Kiképzési Osztálya az utasításhoz kiegészítést fűzött: törlendő a „tömegosztatáshoz” szűkítő kitétel, s általában a munkásörök alkalmazásához a nevezett parancsnokok jóváhagyása szükséges.³⁰

A Munkásörök március 15-i készütségbe helyezéséről szóló – mint láttuk, részben igaz – hírek hallatán az amúgy is egyre aktívabb budapesti amerikai nagykövet, Mark Palmer villámlátogatásra „ragadtatta magát”: március 14-én két órán át tárgyalt a testület teljes vezérkarával. Borbély Sándor országos parancsnok mondhatni kimerítő tájékoztatást adott a testület jellemzőiről, a nagykövet azonban a következőkre volt igazán kíváncsi: többpártrendszer esetén más pártok tagjai is lehetnek-e munkásörök; hogyan készítették fel a Mun-

kásöröséget a tömegek kezelésére; elrendeltek-e készenlétet az előző év októberében, illetve most március 15-én; hogyan tárolják szolgálati fegyvereiket a munkásörök? Borbély igyekezett megnyugtatni tárgyalópartnerét. Nem tartotta kizártnak, hogy más pártok tagjai is belépjének a testületbe. A tömegek kezelésével kapcsolatban kiemelte, hogy „a meggyőzés, a párbeszéd az elsődleges, és csak a végső szó lehet a fegyverek”. A készütségről úgy nyilatkozott, hogy a munkásörök, mint minden magyar állampolgár, ünnepléssel töltik 15-ét. Végül „a munkásörök fegyverei központi tárolás alatt, őrzött objektumokban vannak, amelyeket a munkásörök parancsra, szolgálati feladatok ellátására, vagy kiképzés alkalmával vehetnek magukhoz”. Palmer nemcsak megköszönte a tájékoztatást, hanem azt is felajánlotta, hogy szívesen megosztják a Munkásörökkel az amerikai Nemzeti Gárda működésének tapasztalatait.³¹

30 MOL 295. f. 370. d. A Munkásörök országos parancsnoka első helyettesének 017/1989. sz. intézkedése, 1989. március 6. A dokumentum megtekinthető a MOL *A rendszerváltás évei Magyarországon, 1987–1990* című kiállításán is: http://www.mol.gov.hu/bal_menusor/hasznalat/kozmuvelodes/kiallitasok/virtualis_kiallitasok/az_allampart_es_a_demokratikus_erok_harca.html#m%C3%A1rcius15irat.

31 MOL 288. f. 32/1–7. ő. e. (1989). Feljegyzés Mark Palmer úr, az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövete és a kíséretében lévő Francisco Gonzalez úr – a politikai ügyekkel foglalkozó – követségi másodtitkár és a Munkásörök vezetői között megtartott találkozó tapasztalatairól, 1989. március 16. (idézet helye: 4.). Palmer utóbb *Küzdelem a gonoszság valódi tengelye ellen, avagy hogyan űzzük el a világ utolsó diktátorait 2025-ig* című kötetében nem kevesebbet állított, mint hogy ő akadályozta meg a

LÁBHOZ TETT FEGYVERREL?

1989 áprilisára lényegében kettős beszédmód alakult ki: Borbély Sándor az amerikai nagykövet és a közvélemény felé a testület lehető legbékésebb arcát mutatta, miközben – az 1988. októberi HB-határozatnak megfelelően – elkészült az utasítástervezet, amely a Munkásőrség karhatalmi-készenléti feladatainak pontosítását és egy készenléti erő felállítását írta elő. Az utasítást jóváhagyó 16/1989. számú országos parancsnoki döntés bizonyos mondataiból kiviláglik, hogy több konzultációnak és pontosító megbeszélésnek kellett lennie az eltelt öt hónapban: „A feladatunk az volt, hogy az egységek köréből jelöljünk ki mintegy 150 századnyi erőt, amelyek a rendőrség és a hadsereg kijelölt alakulataival és szervezeteivel együttműködve alkalmasak karhatalmi, rendfenntartói, tömegoszlátási feladatok végrehajtására.” A feladat és a cél tehát mindenki számára egyértelmű. Az utasítás tényleges megrendelője azonban már korántsem. Noha kidolgozását a Honvédelmi Bizottság rendelte el, formálisan ekkor még Grósz Károly pártfőtitkár is utasíthatta a Munkásőrség parancsnokát. Tehát az sem teljesen elképzelhetetlen, hogy Grósz körül tömörülő keményvonalasok próbáltak volna így erőt összpontosítani szükségállapot esetére. Ezt a feltevést erősíthetik a parancsnoki döntés két ízben megismételt mondatai: „Összhangban korábbi elgondolásainkkal, semmi sem indokolja a párt állásfoglalására, illetve a kormány döntésére való várakozást, elvégezhető feladataink halogatását. [...] A lényeg tehát abban összegezhető, hogy a testületen belül nem egy külön Munkásőrség létrehozásáról van szó, hanem az általunk ismert feladatokra kijelölt alegységek megszervezéséről, ellátásáról, felkészítéséről és szükség szerinti működtetéséről. *Ezt nem tehetjük attól függővé, hogy milyen politikai állásfoglalás, illetve kormányzati döntés várható a Munkásőrséget érintően.* A testület rendeltetése a védelemrendszerben adott, nevezetesen a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjének biztosításában való részvétel.” Borbély szavainak lehet olyan olvasata, hogy a MOP képes önállóan is felkészülni az új helyzetre. Ám a parancsnoki döntés úgy is értelmezhető, hogy a Munkásőrség szűkebb magja az MSZMP vezető testületei és a Minisztertanács formális döntései nélkül is tudja, mit kell tennie. Borbély politikai pályáját ismerve nehéz elképzelni, hogy a MOP egymaga szánta volna magát bármilyen cselekvésre – kizárólag a pártvezetés egyes tagjainak/csoportjainak utasításait követhette.³²

Munkásőrség beavatkozását. Palmer (2003); Illényi Balázs oknyomozó cikke: Illényi (2003).

32 MOL 295. f. 374. d. A MOP 16/1989. sz. döntése, 1989. április 10. (idézetek helye: döntés 2–3., utasítástervezet 1–2., 6.). Kiemelések – G. P. Borbély pártka-

tonaként került a Munkásőrség élére 1980-ban: mindenféle katonai előképzettség nélkül, évtizedes csepeli pártapparátusi gyakorlattal, az MSZMP KB ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi ügyekért felelős titkárából lett munkásőrparancsnok. Két elődje katonai pályáról érkezett: Halas Lajos (1910–98, országos parancsnok 1957–62) a katonai

akadémia elvégzése után a Magyar Néphadsereg Vezérkaránál a titkos ügykezelésért felelős csoportfőnök, 1955-től pedig a Budapesti Hadkiegészítő Parancsnokság parancsnoka volt. Papp Árpád (1927–82, országos parancsnok 1962–80) 1954–56-ban Sztálin Katonai Politikai Akadémiát végzett, majd a 3. számú, budai Honvéd Karhatalmi Ezrednél szolgált.

De lássuk, milyen erőkoncentrációt rendelt el az utasítás. „A munkásőr erők alkalmazási feltételei javítása megteremtése érdekében a munkásőrség szervezetén belül olyan »karhatalmi-készenlétű« erőket – egységet, alegységet – kell alakítani, differenciáltabban felkészíteni, készenlétüket és ellátottságukat biztosítani, amelyek képesek együtt-tartás nélkül is rövid készenlégi időnorma teljesítésére, feladatok végrehajtására. A karhatalmi-készenlétű erőket úgy kell kialakítani, felkészíteni, alkalmazási feltételeiket megteremtteni, hogy rövid időn belül képesek legyenek:

- A munkásőregységek működési területén váratlanul jelentkező [...] karhatalmi, fegyveres biztosítási feladatok végrehajtására – az alkotmányos rend fenntartására, természeti és elemi csapások, ipari katasztrófák, tömegszerecséltenségek következményei felszámolására, együttműködésben a társ fegyveres erőkkel, testületekkel.
- A munkásőrség vezetési objektumai, fegyver-lőszer raktárbázisai, és kijelölt létesítmények őrzésének, biztosításának ellátására.
- A közrendet, a közbiztonságot, az ország törvényes rendjét súlyosan veszélyeztető tevékenység esetén karhatalmi feladatok ellátásával párhuzamosan további kijelölt objektumok őrzésére.”

A karhatalmi erők alkalmazását országosan a MOP parancsnoka, illetve első helyettese, Budapesten az első helyettes vagy a fővárosi parancsnok rendelhette (volna) el. Ezeket az erőket a „működési területen várható feladatok” szerint tervezték megszervezni olyan munkásörökből, akik képesek a riasztástól számított 60–150 percen belül bevonulni. A karhatalmi-készenlégi (al)egységek 100%-os feltöltöttségét és megfelelő felszerelését mihamarabb biztosítani kívánták. A MOP a következő erőket kívánta felállítani:

- Budapesten 1 háromszázados és 3 kétszázados egységet, valamint további 8 századot (összesen 17 század),

- minden megyeszékhelyen 2 századot, Miskolcon 4 századot (összesen 40 század),
- továbbá a négy–hét századból álló munkásőrzászlóaljknál 1–2 készenléti századot.

Egy karhatalmi század a következőképpen állt össze: századtörzs 8 fő (századparancsnok és helyettese, orvos, írnök, fegyvermester, raktáros stb.), parancsnoki szakasz 22 fő (híradó raj, szállító raj, kommandáns raj), három lövészzakasz – összesen 78 fő, valamint külön géppuskás szakasz – 10 fővel. E 118 főt alkalmazás esetén 3–5 fősz, az egység törzsétől kirendelt együtműködési csoporttal tervezték kiegészíteni. A tervezők nem takarékoskodtak a tüzérrővel és felszereléssel: a PA pisztoly és 1 db nyeles kézigránát mellé a század minden tagja gépfegyvereket is kapott: a törzs és a parancsnoki szakasz AMD géppisztolyt (35 db), a lövészek AKM géppisztolyt (78 db), emellé még puszkagránát kilövésére alkalmas AMP géppisztolyokat (10 db), 9 db RPK golyószórót, valamint a géppuskás szakasz 3 db PKMSZ-t. Ehhez jött még 85 db bilincs, mindenkinek a gázspray, a gumibot, a gázálc, a rohamsisak és arcvédő sisak. A parancsnoki döntés a felszerelések kapcsán úgy rendelkezett, hogy a feladatra kijelölt munkásőregységek meglévő eszközeit kell lehetőség szerint a legfontosabbakkal kiegészíteni.

A felkészítési követelmények felállításakor az országos parancsnok határozott fellépést követelt: „A parancsnoki állományban a szakmai, szolgálati, ezen belül a kiképző, felkészítő és politikai munkája során kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy a karhatalmi-készenléti erők felkészítése, összekovácsolása a lehető legrövidebb időn belül megtörténjen. A felkészítéssel és a szolgálati munkával összefüggő propaganda és agitációs tevékenységet úgy kell végezni, hogy mindenkor biztosított legyen a munkásőregységek, különösen a kijelölt alegységek belső szervezeti és cselekvési egysége, ütőképessége, alkalmazhatósága. Meg kell előzni és akadályozni az állományon belüli elbizonytalanodást, növelni kell az önbizalmat.”

A karhatalmi készenléti erők kijelölését és szervezeti kialakítását 1989. július 1-jéig, a felkészítésükkel, elhelyezésükkel, alkalmazásukkal kapcsolatos terveket 1989. december 31-ig, felszerelésüket pedig 1990. december 31-ig kívánta befejezni a határozat-tervezet. A parancsnoki döntés ezen annyiban módosított, hogy a szervezést és tervezést 1989. *október 20-ig*, a felszerelést pedig legkésőbb 1991. *december 31-ig* végezzék el.³³ E határidők meglehetősen kényelmességről tanúskodnak, ami talán két okra vezethető vissza: a MOP

33 MOL 295. f. 373. d. A munkásőrség országos parancsnokának.../1989. sz. utasítása (tervezet), 1989 április.

állománya nem tudott alkalmazkodnia a felgyorsult tempóhoz,³⁴ az intézkedést megrendelő politikus(ok) pedig maguk sem gondolták, hogy a rendszer hónapjai meg vannak számlálva.³⁵

Közben az MSZMP az utca embere számára is láthatóan igyekezett elhatárolódni a Munkásőrségtől: a KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatás-politikai Bizottsága 1989. március 31-i „ajánlásában” arra szólított fel, hogy a Munkásőrség szüntesse meg az MSZMP székházainak őrzését, és „perspektivikusan a parancsnokságok »vonuljanak ki« az MSZMP-vel közös vezetési pontokról”. E lépés hatására, valamint a Honvédelmi Bizottság egy 1988-as határozata nyomán (amely a fegyveres erőket objektumaik biztosítási helyzetének vizsgálatára szólította fel) a MOP teljes körűen áttekintette a testület őrzési feladatait. 1989 áprilisában 188 vezetési központot, 10 kiképzőbázist, valamint 73 fegyver- és lőszerbázist működtetett, biztosított a Munkásőrség. Ehhez 1268 részfoglalkoztatású és 49 ezer társadalmi állományú munkásőr szolgálatára volt szükség. (Utóbbiak 1988-ban 83 ezer nap szolgálatot teljesítettek, ennek negyedét munkaidőben – amely után a Munkásőrség átlagbértérítést fizetett a munkaadóknak.)

A MOP körkérdésére adott válaszok szerint az objektumok biztonságát éppen csak megfelelőnek ítélték, például

34 Az 1989. március 28-i MOP vezetői koordinációs értekezleten külön megróttak egyes osztályokat, mert „feladataik összeállításánál nem tudnak elszakadni a régi, rossz beidegződéseiktől”. Továbbá a parancsnok megállapította: „gondok tapasztalhatók a megváltozott lehetőségekhez és feltételekhez való igazodás terén. A felgyorsult változások, a személyes tapasztalatok arra figyelmeztetnek, hogy a MOP apparátusban dolgozók részére indokolt lenne egy magatartást formáló eligazítást tartani.” MOL 295. f. 374. d. Feljegyzés az 1989. március 28-i Vezetői Koordinációs Értekezleten hozott állásfoglalásokról (idézetek helye: 5.).

35 Az akkori politikusok időhorizontjáról lásd Oplatka (2008).

egy előre eltervezett fegyverrablást nem tartottak feltétlenül megakadályozhatónak. „Az elemzés során azt is megállapítottuk, hogy a vezetési pontjainkon és fegyverbázisainkon hatalmas mennyiségű fegyverzetet, lőszeret, robbanó- és pirotechnikai anyagot tárolunk. Komoly veszély és tragédia forrása lehet, hogy ezek az objektumok lakott, illetve sűrűn lakott területen helyezkednek el. Elegendő egy véletlen, nem szándékos tüzeset, és lakótömbök dőlhetnek romba, emberek százai halhatnak meg, jelentős anyagi károk keletkezhetnek” – aggódott a Harckészültségi és Kiképzési Osztály. (A melléklet szerint a korábban említett kézi fegyver-arsenál mellett 0,9 millió piz-

tolylőszert, 19 millió géppisztolylőszert, 1,3 millió géppuskalőszert, 92 ezer kézigránátot és 9 tonna robbanóanyagot tároltak különféle bázisokon.) „A szándékos, az előre eltervezett, szervezett fegyver- és lőszer-»szerzés« kizárására objektumaink jelenlegi biztonságai rendszere nem mindenhol megfelelő. [...] A rendszeresített részfoglalkozású biztosítók nagyobb része egészségügyi és fizikai állapotánál, életkoránál fogva nem alkalmas e tevékenység követelmények szerinti ellátására” – vonták le a végkövetkeztetést. Mindezek alapján javasolták az MSZMP-ingatlanok őrzésének megszüntetését, az állampárttal közösen használt ingatlanok visszaadását, a lőszer- és robbanóanyagok biztonságos, koncentrált tárolásának kialakítását.

Az országos parancsnok 1989. április 24-i, a jelentést jóváhagyó döntése előírta, hogy a fegyverbázisok biztonságát egyenként meg kell vizsgálni, a robbanóanyagokat a budapesti és megyei objektumokba kell átszállítani, vezetési pontokat kell összevonni, a biztosító részfoglalkozásúak létszámát egy éven belül 600 főre kell mérsékelni. Ugyanakkor figyelmeztetett: „fel kell készülni arra is, hogy egyes ellenséges csoportok – előre megtervezett módon – a fegyverszerzéstől sem riadnak vissza. Ennek elhárítására a Munkásőrségnek potenciálisan is fel kell készülni. Meg kell akadályozni, hogy a testület fegyverei idegen kezekbe kerüljenek.”³⁶ A biztonság növelésének módozatairól azonban nem rendelkezett.

A MOP-hoz befutó információs jelentések növekvő társadalmi feszültségről tanúskodtak. A Fejér megyei munkásörök például amellett, hogy egyre elviselhetetlenebbnek ítélték a „reform égisze alatt megnyilvánuló elvonás-politikát”, szabályos, a párt és a munkásörök ellen irányuló „lélektani hadjáratról”, sőt diverzióról beszéltek, és a testületi egység megbomlásától tartottak. A Pest megyei parancsnokság arról számolt be, hogy a munkásöröket aggodalommal töltik el „az egymás után alakuló pártok, alternatív szerveződések és egyéb csoportok”. Veszprém megyében már érzékelték az állományépítés nehézségeit is: egyre többen lépnek ki a testületből, és alig van új jelentkező. Heves megye a Munkásőrség jövőjével kapcsolatos bizonytalanság veszélyeire figyelmeztetett: „A testülettel kapcsolatos politikai döntésre most már égetően szükség van, minél később történik ez meg, annál nagyobb károkat, enerváltságot idéz elő az önként vállalt feladataikat még ma is önzetlenül ellá-

36 MOL 295. f. 373. d. Jelentés a Munkásőrség által biztosított, illetve a Munkásőrség önálló és más szervekkel közös objektumainak helyzetéről, 1989. április 18. (idézetek helye: 5.); valamint 295. f. 374. d. A Munkásőrség országos parancsnokának 17/1989. sz. döntése, 1989. április 24.

tó, a szocializmus megújulásában bízó, ezért cselekedni is kész munkásörök körében.”³⁷

A politikai döntés sürgetése nem volt véletlen. A legfelsőbb pártvezetés 1984. augusztus 14-én értékelte utoljára külön témaként a Munkásörtség tevékenységét,³⁸ a következő években csak egyes párthatározatok részletei tettek említést a testületről. Az MSZMP KB 1988. november 22-i ülésén is csupán Borbély Sándor kifejezett kérésére vették fel a Munkásörsteggel kapcsolatos kérdések megtárgyalását a bizottság 1989. évi munkatervébe.³⁹ 1989 tavaszán az MSZMP vezetése vélhetően taktikai okokból halogatta a végső szó kimondását a Munkásörtség jövőjéről – az aggódó állomány megnyugtatójánál fontosabbnak tekinthették, hogy a kérdés lebegtetésével sakkban tartsák az ellenzéki erőket.

Az MSZMP KB május 8-i ülésén – amelyen döntés született a hatásköri lista megszüntetéséről és a politikai egyeztető fórum (nemzeti kerekasztal) létrehozásáról is – a „különfélék” között vették végre napirendre a Munkásörtség kérdését. Az állomány feszült várakozását Borbély Sándor országos parancsnok ekként tolmácsolta a KB-nak: „60 ezer ember vár az állásfoglalásra. 60 ezer ember bízik a Központi Bizottságban. [...] Semmi mást nem kér, [csak] hogy a párt a Munkásörtség tevékenységét hasznosnak tarja-e vagy sem.” Az előterjesztésből eltűntek a korábbi alternatívák, csak egyetlen megoldást javasolt: helyezték hatályon kívül a testület pártirányításáról szóló korábbi párt-határozatokat, és a Munkásörtség önkéntesen szerveződő fegyveres testületként integrálódjék a népköztársaság védelmi rendszerébe; működjék közre az alkotmányos rend védelmében, a háterszág- és területvédelemben, a katasztrofák elhárításában, a közrend és köz-

biztonság megóvásában. A KB szinte egyhangúlag támogatta a határozatot, csakúgy, mint az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatás-politikai Bizottságának javaslatát, hogy ismét alakítsák meg a párt rendezőgárdáját.⁴⁰ Az utóbbi javaslat nem kapott különösebb visszhangot, és érdemi szervezési intézkedésnek sem találni nyomát.

A Minisztertanács csak június 15-i ülésén tűzte napirendre a május 8-i KB-határozat jogrendbe való átültetését, a Munkásörtség irányításának új

37 MOL 295. f. 381. d. Politikai információs jelentés. Székesfehérvár, 1989. március 16.; Budapest, 1989. március 28.; Veszprém, 1989. március 28.; Eger, 1989. március 29.

38 MOL 288. f. 5/918. ő. e.

39 MOL 288. f. 4/246. ő. e. 202–203. és 4/247. ő. e. 8.

40 Kosztricz (1993) 851. Az előterjesztést és a határozatot lásd uo. 903–906. A javaslat az MKP a bevezetőben már említett Rendező Gárdájának újjalakítását célozta.

rendjéről a 3163/1989. (VI.15.) sz. MT – szigorúan titkos – határozattal intézkedett.⁴¹ A nyilvános kormányhatározat (1091/1989. sz. MT hat.) két héttel később, június 30-án jelent meg. A kormány teljesen saját hatáskörbe vonta a testület irányítását: augusztus 1-jéig javaslatot kellett készíteni „azoknak a jogszabályoknak a módosítására, amelyekben a Munkásőrség irányításával összefüggésben a Minisztertanácson kívül más szerv részére is jogosítványokat állapítanak meg”. A honvédelmi miniszter vezetésével egy bizottság felállítását is előírta, amely év végéig – az új védelmi koncepció kidolgozásával összhangban – javaslatot tesz a Munkásőrség új feladataira, szervezetére, működésére, létszámára és költségvetésére vonatkozóan.⁴²

A MOP nehézkesen ugyan, de igyekezett alkalmazkodni az új helyzethez. Az országos parancsnok június 5-i döntésében elrendelte a MOP meglévő 13 osztályának összevonását 6 „hatékonyan működő” osztállyá, kis létszámú titkárság megtartása mellett. A Munkásőr Parancsnoki Iskolát mindenképpen fenn kívánta tartani, a *Munkásőr* című újságot és a videostúdiót viszont „vállalkozói jelleggel” működtette volna tovább. A 30%-os létszámcsökkentést az év végéig tartotta végrehajtandónak.⁴³ A Vezetői Koordinációs Értekezlet június 19-i zárt ülését követően Borbély Sándor döntött a MOP megmaradó osztályairól, az új szervezetről, amelyet október 1-jéig kívántak létrehozni.⁴⁴

Ugyanezen a napon tárgyaltak az éves munkásörképzési terv időarányos végrehajtásáról és az 1990. évre tervezett kiképzések tartalmáról. A Harckészültségi és Kiképzési Osztály beszámolója szerint az egységek – a rendkívüli körülmények ellenére – a programozott feladatok 60–70%-át végrehajtották. A „témának megfelelően” több helyen a határőr- és rendőrtisztek is vezettek foglalkozásokat. A kiképzésben – „Figyelembe véve a jelenlegi belpolitikai helyzetet” – fontos helyet kapott a „békeidőszakban jelentkező fegyveres biztosítási és közrendvédelmi feladatokra történő felkészülés” – azaz a tömegoszlatás és hasonlók. Az előírt foglalkozásokon a munkásörök 60–90%-a jelent meg: a legkevesebben Budapesten (az I. kerület 1. századánál például 17%, a VIII. kerület 6. századánál 31%), a legtöbben Csongrád, Szabolcs-Szatmár és Vas megyében (93%, 91%, 94%). Az 1990 első felében kidolgozni tervezett

41 MOL 295. f. 381. d. Tájékoztató a Munkásőrség helyzetéről szóló 1091/1989. (VI. 30.) MT határozat egységes értelmezéséről, 1989. július 4.

42 1091/1989. (VI. 30.) MT határozat a Munkásőrség helyzetéről.

43 MOL 295. f. 374. d. A Munkásőrség gazdálkodásának költségvetése, fizetőképesége megtartásának feltételei – a Munkásőrség országos parancsnokának 22/1989. sz. döntése.

44 MOL 295. f. 373. d. Feljegyzés, 1989. június 19.

éves kiképzési tervben a „karhatalmi, fegyveres biztosítási feladatokban kialakított jártasság szinten tartása” mellett fontosnak ítélték az árvíz, elemi csapás, tömegkatasztrófa esetén előálló helyzetek kezelésére való felkészítést is. A jóváhagyó parancsnoki döntés mindezeken túl előírta, hogy a „testület harckiképzési feladatait tovább kell korszerűsíteni”.⁴⁵

A június végén szabályosan befutó negyedéves információs jelentések eközben már a belső bomlás bizonyos jeleiről számoltak be. A KB-határozat és a minisztertanácsi döntés sokakat elbizonytalanított, kételkedtek benne, hogy tényleg megmarad a testület. Komárom megyében az állomány 20%-a 1989 végéig le kívánt szerelni. „Jelentkezik a »megtorlástól« való félelem, s erősödik a »megvédjük magunkat« hangulat, de szélsőséges megnyilvánulások elvértve fordulnak elő” – jelentette Tatabánya. A fővárosban a Komárom megyeinél magasabb, átlagosan 15–25%, de egyes kerületekben (III., IV., VI., VIII., X., XII.) 30–40%-os leszerelési aránytól tartottak. Szekszárdi munkásörök úgy fogalmaztak: „lassan már a kertek alatt kell közlekednünk, hogy ne tegyenek megjegyzést ránk, lassan szégyen lesz az egyenruha”. A szabolcsiak a kormánydöntés végrehajtásának lassúságát kárhoztatták: „Érthetetlen számukra, hogy még mindig arról folyik a vizsgálat, hogy szükség van-e egyáltalán erre a szervezetre. Azt sürgetik, hogy a tárcaközi bizottság ne halogassa év végéig a döntést. A döntések halogatása a testület önfelszámolásához vezet.” Zala megye is azt vetítette előre, hogy „ha konkrét elképzelések nem látnak a közeljövőben napvilágot, tömeges leszerelések várhatók”.

Veszprém megyében egyre hevesebben bírálták a pártvezetést is: „A munkásörök többsége úgy látja, hogy a párt cselekvőképtelenné vált, megszűnt ura lenni a helyzetnek, sodródik az eseményekkel. A kritika általános és erősödő a Központi Bizottsággal és a párt vezetőivel szemben. Szinte mindenkinek az a véleménye, hogy a pártvezetésben nyílt hatalmi harc folyik, a személyes pozíciók megtartása, megerősítése a cél. [...] Általános az a vélemény – festi még borúsabbra a képet a jelentés –, hogy a válság folyamatosan mélyül, egyre szélesebb körben fogalmazódik meg a félelem egy társadalmi-gazdasági össze-

45 MOL 295. f. 373. d. Az 1989. évi kiképzés időarányos végrehajtásának tapasztalatai, elgondolás az 1990-es felkészítés tartalmára, 1989. június 15.; valamint 295. f. 374. d. A Munkásörök országos parancsnokának 26/1989. sz. döntése, 1989. június 19.

omlástól. Sokan tartanak a gazdasági szükségállapot bevezetésétől.” Csongrád jelentése pedig a kiteljesedő identitáskrisisre is rávilágított: „Állományunk jelentős része – többségében a hosszabb szolgálati idővel rendelkező állomány – érzelmi, politikai válságként éli meg a párttól való »elszakadást«.”⁴⁶

1989 júniusában a munkásörököt nemcsak az áremelések és a „túl sok gyűlésezés”, az „egyre zavarosabbá váló belpolitikai helyzet” aggasztotta, hanem a testület jövőjének kérdése is. A Munkásőrség Győr-Sopron Megyei Parancsnokságának Balogh Zoltán megyei munkásőrparancsnok tollából származó, sajátos stílusú hangulatjelentése szerint „az állomány döntő többsége továbbra is vállalja az önkéntes fegyveres szolgálatot a haza, a belső rend és biztonság, a nyugodt, békés építő munka biztosítása érdekében”. Ugyanakkor kétségeinek is hangot ad: „Azt tapasztaltuk, hogy bizonytalanság van az emberekben a testület létét, jövőbeni hivatását, funkcióját és helyét illetően. Úgy érzik, nincs védelmező, nincs, aki kiálljon a munkásőr mellett. A vádaskodás, a munkahelyeken való konfliktusok egyre gyorsabban szaporodnak. Döntésre várnak a munkásörök. Az elbizonytalanodás, a »törődés« elmaradása egyre több embert készítet arra, hogy bejelentse szándékát a testületből való kilépésre. A tömegkommunikáció rengeteget ártott emberi érzésüknek. Csak a vádaskodás, a feleslegessé válás kapott hangot az ellenzék részéről, de a munkásőrség szerepéről, emberi és történelmi jelentőségű értékéről a válaszadásra kötelezettek nem nyilatkoztak. Az újonnan belépni szándékozókát kinevetik [...] kigúnyolják őket, és végül nemleges döntésre készítetik [...]. Egységeink vonatkozásában a tervezettnél lényegesen több leszerelővel és lényegesen kevesebb újonnan belépővel kell számolnunk. A kilépésüket kérők többsége egyéni boldogulásának romlásával indokolja szándékát, de többen a politikára való nem egyetértésüket [sic!] hangsúlyozzák. [...] Egységeinknél minden munkásőr elítéli azt a halogató magatartást a vezetés, a kormány részéről, amit a testület további sorsának alakulásával kapcsolatban folytatnak; az a vélemény, hogy az ilyen kollektív emberi, elvtársi kapcsolattal bíró testületet ilyen hosszú ideig »lebegtetni« felelőtlenség.”⁴⁷

46 MOL 295. f. 381. d. Politikai információs jelentés. Tatabánya, 1989. június 28.; Budapest, 1989. június 30.; Szekszárd, 1989. június 28.; Nyíregyháza, 1989. június 29.; Zalaegerszeg, 1989. június 28.; Veszprém, 1989. június 28.; Szeged, 1989. július 3.

47 Uo. Munkásőrség Győr-Sopron Megyei Parancsnokság. Politikai információs jelentés, 1989. június 15. (idézetek helye: 4–6.).

ÁTMENTENI BÁRMI ÁRON?

A testület számára is szimbolikus esemény volt a július 6-án elhunyt egykori pártfőtitkár, Kádár János temetése. Július 13–14-én az MSZMP KB székházában a ravatálnál, majd a Mező Imre (ma Fiumei) úti temetőben közel kétezzer munkásőr állt díszőrséget a korszak névadójának koporsója mellett. A rész-

vét- és szimpátianyilvánításokból a Munkásőrség Budapesti Parancsnoksága azt a következtetést vonta le, hogy „az MSZMP vezetése részben azért hátrál, mert túlbecsüli (a telekommunikáció jelentős része által felnagyított) ellenzéki áramlat befolyását a tömegekben, illetve alábecsüli, és nem támaszkodik eléggé a megújulást és demokráciát akaró szocialista reformerőkre.” Ezzel összefüggésben egyre türelmetlenebb hangulatról számolt be a parancsnokság: „A munkásőrök tűrőképessége véges. [...] Ha a helyzet nem változik, ha az ellenünk irányuló propaganda-hadjáratral szemben nem lépnek fel, ha nem demonstrálják a valóságos (haladó, néphez és nemzethez való) elkötelezettségüket, akkor néhány hónap alatt az állomány nagy része lemorzsolódik.”⁴⁸

A lelkesedés csökkenése, a kitartás lanygulása legjobban a foglalkozásokon megjelenők számával volt mérhető: júliusra Budapesten 40–50%-ra csökkent a résztvevők aránya, s egyre több volt az igazolatlanul hiányzó. Fejér, Hajdú-Bihar, Pest, Vas és Zala megyében is mind több helyen tapasztalták a munkásőrök, hogy a munkáltatók nem járultak hozzá a munkaidő alatti szolgálatteljesítéshez. Egyre többen kételkedtek a testület fennmaradásában, a kiképzési óraszámok (egyébként tervszerű) csökkentését és a (kényszerű) kiadáscsökkentést pedig a teljes felszámolás kezdetének tekintették.⁴⁹

A nyugati határ menti megyékben ugyanakkor a munkásőröknek egyre több dolguk akadt: a MOP és BM Határőrség közötti együttműködési megállapodás alapján az osztrák határ fokozott őrizetét látták el. 1989 júliusában–augusztusában legalább fél tucat munkásőr részesült dicséretben és/vagy pénzjutalomban a határon teljesített „kiemelkedő helytállásáért” – határsértők elfogásáért. (A legutolsó elismerést 1989. szeptember 12-én, Szombathelyen adták át!) Sopron körzetében például július 15-én éjszaka négy keletnémet és három román menekülőt fogtak el; augusztus 20-án éjjel három NDK-állampolgárt

tartóztattak fel. Július 19-én este a Rábatótfalu és Szentgotthárd közötti Rába-szakaszon három keletnémetet vettek üldözőbe, egyikük vízbe ugrott, és úszva próbált Ausztria felé menekülni. 62 (!) „figyelmeztető lövéssel” tartóztatták fel (ez két kilőtt tárnak felel meg!), majd mindhármukat bekísérték a határőr őrsre. Augusztus 26-án este Narda térségében ugyancsak figyelmeztető lövések leadását követően fogtak el két keletnémet határsértőt.⁵⁰

48 MOL 295. f. 381. d. Információ az 1989. június 21-től terjedő időszakban a budapesti egységeknél történt főbb eseményekről, 1989. július 25. (idézet helye: 3–4.).

49 Uo. Az országos parancsnokság osztályainak válaszai a budapesti, a megyei parancsnokságok információs jelentéseiben felvetett megjegyzésekre, észrevételekre, javaslatokra, 1989. július 31. 3–4.

50 MOL 295. f. 512. d. Az 5-442-40, 5-442-

Nem tudni, hogy augusztus elejére született-e bármilyen tárcaközi előterjesztés a Munkásőrség jövőjéről, a MOP Vezetői Koordinációs Értekezlete mindenesetre augusztus 28-án – vélhetően a nyári szabadságok leteltét követően – tárgyalta a 1091/1989. számú határozat végrehajtásáról. Az országos parancsnoki döntés a következőket szögezte le: „A testület tagjai az elmúlt időszakban a különböző provokációs megnyilvánulásokat higgadtan fogadták, nem járatták le magukat, ma is együtt vannak és tűrőképességük példás. Aból az elvi alapból kell kiindulni, hogy amennyiben a testület a jelenlegi helyzetében az országnak biztonságot jelent, úgy a kormány rendelkezésére áll, és továbbra is teljesíti feladatát. Részkérdéseket illetően – a testület elnevezése nagy jelentőségű, de változhat, hozzátevé, hogy egy-egy szimbólumnak (például vörös csillag, névadók stb.) megváltoztatásával az állomány egy része valószínű, el fogja hagyni a Munkásőrséget. [...] Felkéri a munkabizottságok vezetőit és tagjait, alakítsák ki a Munkásőrség önálló elképzelését a jövőre vonatkozóan.”⁵¹ A kormány azonban furcsamód nem nevezett meg felelőst, aki közvetlenül felügyelné a testületet, nem tudunk kormánybiztos vagy hasonló feladatkörű személy kijelöléséről.

Borbély és a MOP azért is bizakodhatott a szervezet fennmaradásában, mert az állampárt jó néhány tagjának álláspontját tolmácsolta Gyuricza László az MSZMP Politikai Intéző Bizottsága augusztus 15-i ülésén: „A Munkásőrséget felosztatni nem szabad. Semmiképpen sem. A Munkásőrséget esetleg fel kellett volna osztatni 1968-ban, vagy 1970-ben, ma nem szabad semmilyen körülmények között sem felosztatni. A Munkásőrséget meg kell tartani, a békés átmenet biztosítékeként, de nem a párt fegyveres testületéeként.”⁵² Bizonyos taktikázásnak lehetünk tanúi az MSZMP Központi Bizottságában is. A szeptember 12–13-i kétnapos ülésen – amelyen egyebek mellett a háromoldalu politikai tárgyalások lezárásáról és a tervezett kongresszusi beszámoló-ról tárgyaltak – felszólalt Borbély Sándor is, a Munkásőrség felosztatását el-lenezve. Németh Miklós kormányfő azzal védekezett, hogy a testület jövőjét illető elképzelések kidolgozása folyik, „az év végéig elkészülnek”. Pozsgay Imre pedig azzal nyugtatta az országos parancsnokot, hogy „ne várjon most rögtönzött választ, de megtaláljuk a módját annak, hogy ez az ügy is a mi oldalunkról helyére kerüljön a közvéleményben, és korrekt, megfelelő kezelési formát kapjon”. Nyers Rezső, a párt elnöke meg is szavaztatta a KB-t a kérdésről: „nem fogadjuk el azt, hogy a

44/1, 5-442-48/1, 5-442-62, 5-442-64/1 sz. jelentés kiemelkedő helytállásokról.

51 MOL 295. f. 374. d. A Munkásőrség országos parancsnokának 27/1989. sz. döntése, 1989. augusztus 28.

52 MOL 288. f. 5/1075. ő. e.

Munkásőrséget feloszlassák, ellenben támogatjuk azt, hogy a Munkásőrség beolvadjon a fegyveres testületek rendszerébe”. A javaslatot egy tartózkodás mellett elfogadta a KB.⁵³ Úgy tűnik, ebben a kérdésben sem Németh, sem Pozsgay nem mert vagy nem kívánt a párt keményvonalasaival konfrontálódni. Az amúgy is sokféle okból megosztott MSZMP-ben a reformerők nyilván nem akartak újabb frontvonalat nyitni.

Szeptember 15-re készült el a MOP javaslata a hónap elején megalakult Tárcaközi Bizottság feladataira és ütemtervére. A bizottságban a MOP-ot képviselő Dósa István, az országos parancsnok első helyettese a következőket terjesztette elő:

- a tervezetek véleményeztetése az érintett HM- és MOP-szervekkel 1989. november 10-ig;
- a tervezetek bizottsági elbírálása december 14-ig;
- a minisztertanácsi rendelkezés-tervezet tárcaközi véleményeztetése november 24-ig;
- a javaslat és a minisztertanácsi rendelkezés végleges formába öntése december 14-ig;
- a rendelkezés felterjesztése a Minisztertanácshoz december 29-ig.⁵⁴

A Nemzeti Kerekasztal Tárgyalások első szakaszát lezáró megállapodás

(amelyben csak a testület „*visszafejlését*” irányozták elő) aláírását követő napon,⁵⁵ szeptember 19-én Borbély Sándor összevont osztályvezetői és megyei parancsnoki értekezletet tartott a MOP-on. Az országos parancsnok a következőkkel a reagált a megszüntetést követelő hangokra: „A Munkásőrség működésére, illetve további sorsára vonatkozóan a testületen belül is felütötte fejét a bizonytalanság. A helyzet megítélése, a testület körül kialakult hangulat, az elterjedt információk nem a valóságos helyzetet tükrözik. [...] Mindenféle provokációtól el kell határolni magunkat, az objektumaink elleni tüntetések során kerüljük az összetűzést, a tettegesség minden formáját. Ha arra érdemes személyekkel állunk

53 Kosztricz (1993) 1581., 1594., 1605., 1607.

54 MOL 295. f. 373. d. A Munkásőrség helyzetéről szóló 1091/1989. (VI. 30.) MT határozatból adódó feladatok áttekintése. Javaslat a végrehajtás ütemezésére, 1989. szeptember 15.

55 Mivel a Szabad Demokraták Szövetsége, a Fialat Demokraták Szövetsége és a Liga Szakszervezet több sarkalatos kérdés megoldásával elégedetlen volt, a Nemzeti Kerekasztal záró plenáris ülésén, 1989. szeptember 18-án nem írta alá a megállapodást, és népszavazást kezdeményeztek a köztársasági elnök megválasztása, a munkahelyi pártszervezetek, a Munkásőrség és az MSZMP vagyona kérdésében. Ripp (2006) 457.

szemben, hallgassuk meg őket, a petíciójukat vegyük át és hagyjuk válasz nélkül; ugyanez vonatkozik az október 23-i, illetve november 4-i megmozdulásokra. [...] Jelen helyzetünkben a legfontosabb, hogy higgyünk abban, amit teszünk, higgyünk egymásban, és aki erre nem képes, és meghátrál, az álljon fel, és ne terheljen tovább bennünket.” A megyei parancsnokok többnyire elszánt hangulatról, folytatódó kiképzésekről számoltak be, tömeges leszereléssel továbbra sem kellett szembenézni, sőt a munkásörjelöltek száma több megyében elérte a leszerelőkéét. Budapest kivételt jelentett: a megjelenés is igen alacsony volt, és a 200 leszerelővel szemben csak 80 előképzőst tartottak nyilván. Az értekezlet végén Borbély azzal biztatta beosztottait, hogy „a kormány december végén dönt a testület további sorsáról, így az 1990. évet már ennek megfelelően lehet és kell megkezdeni”.⁵⁶

Az ellenzék változatlanul és egyre hevesebben követelte a Munkásörség feloszlátását, mert az MSZMP mindenféle kibúvót keresve igyekezett megtartani a hozzá kötődő fegyveres erőt. Szeptember 26-án a MOP Parancsnoki Testület tárgyalta a Munkásörség szimbólumainak esetleges megváltoztatásáról, de végül kitartott meglévő címere és zászlaja mellett. A parancsnoki döntés úgy fogalmazott: „A Munkásörség legitím szervezet, [...] szégyellnivalója nincs, fennállása óta soha, senkit nem bántottunk. [...] A parancsnoki és személyi állománynak már ma is, de a későbbiekben valószínűleg fokozott mértékben kell saját magát megvédeni. [...] Az ország politikai, gazdasági és társadalmi válság időszakát éli át, és a békés átmenet feltételeinek biztosítása tűnik a közeljövőben elsődrendű feladatunknak. Időközben számunkra szokatlan választási harc fog elkezdődni az egyes pártok között a hatalomért. A testület átmentése, a kollektívák együtt tartása, az egymásért érzett felelősség, a bajtársiasság megvédése komoly erőt fog igényelni. [...] Ne éljünk illúziókban, azonban a túlzott pesszimizmus, a tanácstalanság, adott esetben a cselekvésképtelenség számunkra jóvátehetetlen hibát okozhat, amely esetleg a testület felbomlásához vezethet.”⁵⁷

A Dósa István parancsnokhelyettes vezette munkacsoport szeptember 25-re készült el átfogó jelentésével, amelyet aztán vélhetően a Tárcaközi Bizottság elé is terjesztett.⁵⁸ *A Munkásörség jelenlegi helyzetének átfogó összefoglalása* címet viselő jelentés, amelyet 30-án Bor-

56 MOL 295. f. 374. d. Emlékeztető az 1989. szeptember 19-i összevont osztályvezetői és megyei parancsnoki értekezletről, 1989. szeptember 21.

57 MOL 295. f. 374. d. A Munkásörség országos parancsnokának 34/1989. sz. döntése, 1989. szeptember 26.

58 A MOP iratai között a Tárcaközi Bizottság jegyzőkönyve nem lelhető fel, így a javaslat további sorsáról nincs információ.

bély Sándor is jóváhagyott, részletes áttekintést adott a testület előírt feladatairól, szervezetéről, diszlokációjáról, létszámáról, működési, mozgósítási és alkalmazási rendjéről, a munkásörök felkészítéséről, a testület költségvetéséről és gazdálkodásáról. E részek a már ismertetett jelentéseken, felméréseken alapultak, az eltérés azokhoz képest lényegtelen. Számunkra ezúttal csupán az indoklás és a korábbinál talán őszintébb és józanabb végkövetkeztetés fontos. „A testület társadalomban elfoglalt helyét, tagjainak közérzetét feszíti az az elmentmondás, hogy míg a Munkásörtség fennállásának három évtizede alatt az egész társadalom számára hasznosan, az állampolgárok bizalmát élvezve működött, addig az utóbbi egy évben a támadások célpontjává vált. A társadalom egy része szolidáris a Munkásörsteggel, de mind gyakrabban tapasztaljuk, hogy a testületet ellenzők köréből egyre agresszívbabbak a támadások. Zavaró, hogy a felszámolást szorgalmazók között megtalálhatók [sic!] az MSZMP reformköreinek és tagjainak egy része is. [...] A munkásörök többsége önuralommal fogadja a testületet, illetve személy szerint őket ért, olykor hisztérikus támadásokat, de nem azonosulnak a fegyveres hatalomátvétellel fenyegetődzőkkel. A munkásörök tudomásul veszik, támogatják a változásokat, vállalják az alkotmányos rend és a haza önkéntes fegyveres szolgálatát. [...] A Munkásörstégbe felvételüket kérők száma – a testület körüli bizonytalanság miatt – csökkent, sokan várakozó állásponton vannak. Bízunk a testület jövőjében, mivel a társadalom pótolhatatlan erőt veszítene a szervezet feloszlásával. Mind élelkebben reagálnak az új helyzetre, az a véleményük, hogy a Munkásörtség – ha módosult feladatokkal, ha más névvel is – működjön tovább” – összegezte a tagság vélhető többségének álláspontját Dósa. Leszögezte: a testület azt várja a Tárcaközi Bizottságtól, hogy dolgozza ki a szervezet új feladatait.

A parancsnokhelyettes azzal zárta a helyzetértékelést, hogy „a Munkásörtség a Magyar Népköztársaság védelmi rendszerének jelentős eleme, megléte erősíti az ország védelmi képességét, felkészültségénél fogva könnyen illeszthető az új védelmi rendszerbe, ezúttal csökkenthető a védelmi kiadás.” Mindezek alapján a MOP az alábbi következtetésre jutott:

1. „A Munkásörtség megalakulásától 1989 májusáig közvetlen pártirányítással és minisztertanácsi felügyelettel törvényesen működött.
2. A ma is érvényes, az alapításról szóló 1957. évi 13. törvényerejű rendelet rendelkezései ellentétben állnak a legújabb történelmi kutatások megállapításaival (az 1956-os események értékelésével), ezért a hatályon kívül helyezése soron kívül indokolt. A Munkásörtség működését meghatározó jogszabályok és testületi szabályok a megváltozott társadalmi és gazdasági fel-

tételek – elsősorban a gazdasági környezet hatása – miatt alapvetően nem alkalmazhatók, a testület alkalmazhatósága lehetetlenné válik.

3. A pártirányítás megszűnésével a Munkásőrség a kormány irányítása alá került. Ennek szervezeti és személyi feltételei nem alakulhattak ki, a kormány közvetlen irányítása nem érzékelhető.
4. A megváltozott társadalmi-politikai viszonyok között a szervezet változatlan állapotban történő fenntartása nem lehetséges.
5. A nemzetközi helyzet lehetővé, az ország gazdasági helyzete szükségessé teszi a védelem kiegészítését egy területi elven, minimális költséggel működő önkéntes fegyveres szervezettel. A Munkásőrség ennek alapját képezheti. A védelmi feladatok egy szektorát kitölti, tehát integrációja a védelmi rendszerben megvalósítható. Működése indokolt. Feladatainak, működési rendjének, szervezetének kialakítását új, magas szintű jogszabályba kell foglalni.
6. A személyi állományt további társadalmi nyomásnak kitenni egzisztenciális helyzetének megingása nélkül nem lehet. Ezért a döntési folyamatokat fel kell gyorsítani.”⁵⁹

Az összeállítás úgy állította be a szervezetet, mintha néhány hónap alatt teljesen ideológiamentessé vált volna, és elfogadná 1956 újfajta értékelését is, más jelentésekből azonban láthattuk, hogy ez egyáltalán nem volt problémamentes a munkásörök számára. A jelentés pénzügyi-takarékossági érveket is felsorakoztatott, hogy meggyőzze a Németh-kormányt a Munkásőrség védelmi rendszerbe való betagozásának előnyeiről. Nem is lett volna példa nélküli 1989-ben, hogy gazdasági indokokkal lépnek túl súlyos (nemzetközi) politikai kérdéseken: lásd a vasfüggöny lebontását, amelynél Magyarország egyik fő érve – a külvilág számára legalábbis – az volt, hogy túl drága lenne korszerű jelzőrendszert és védműveket építeni a nyugati határon.⁶⁰

Fokozódott a politikai nyomás, de a Munkásőrség korántsem esett szét. A szeptember 29–30-án – a Fegyveres Erők Napján – megrendezett honvédelmi napokon, ünnepségeken mintegy háromszáz településen rendezett a Munkásőrség önállóan vagy más fegyveres erőkkel közösen (haditechnikai) bemutatókat. A budapesti Városligetben (tíz)ezrek keresték fel a Munkásőrség sátrait – amit a MOP a testület melletti „szolidaritási demonstrációként” interpretált. Az ellenzék is készült e két napra: a főváros kilenc kerü-

59 MOL 295. f. 381. d. A Munkásőrség jelenlegi helyzetének átfogó összefoglalása, 1989. szeptember 25. (idézetek helye: 2–3., 19–20.).

60 Lásd Oplatka (2008).

letében és 23 vidéki városban tüntetők ezrei követelték a Munkásörtség azonnali és jogutód nélküli felszámolását.⁶¹

Szeptember végére azonban mindezzel együtt inkább az elkeseredettség uralkodott el a testületen. A Zala megyei parancsnokság ezt így összegezte: „a munkásörök türelme a végét járja, de mindenütt érezhető a dac, a »csakazértis« hangulat. Nincs és a közeljövőben nem is várható leszerelési hullám.” A Mecseki Szénbányák két munkásörszázadánál 80%-os részvétellel tartották meg a kiképzéseket, és harcosabb hangnemet ütöttek meg: „meddig várunk »birkák módjára«, hogy [a] fejünk felett néhány kis létszámú, de hangos csoport követelésére »vágóhídra tereljenek bennünket«. Itt erősödött fel az a szándék, hogy ők is megszólaljanak a sajtó nyilvánosságát kérve. [...] [Ugyanakkor] ez a bizonytalanság már nagyon idegölő, és egyre inkább demoralizáló.” A fővárosban is egyre borúlátóbbak lettek a munkásörök: „A politikai erőviszonyok az MSZMP jelenlegi vezetésén belül olyan irányba tolódtak, hogy ebben a kérdésben [ti. a Munkásörtség fennmaradása] is tovább hátrál a párt, sőt, ballasztnak tekinti a testületet. [...] Úgy vélik, még mindig nem visszafordíthatatlan folyamatról van szó. [...] Az ország, a dolgozó nép helyzete, kilátásai, jövője tehát még megmenthető. Ha a lehetőségeket elmulasztják, úgy valóban csak vegetálás, káosz következhet. Erőszakos megoldást kizártnak tartanak (az összes egységek).”⁶²

Az elégedetlenség tehát többnyire dühödt morgolódásban merült ki, és a MOP már az MSZMP-ben sem bízott. A szeptember 29–30-i tüntetéseket értékelve ugyanakkor Borbély és a vezetői értekezlet ismét keményebb hangot ütött meg. Október 2-i tanácskozásuk döntéseiben a következőket olvashatjuk: „A tüntetés »békés« volt abban az értelemben, hogy tettelegesség egyik oldalról sem következett be. Az viszont figyelmeztető számunkra, hogy a tüntetők testületet mocskoló jelszavai, viselkedésük szélsőséges és agresszív volt. [...] A Munkásörtség számára elkezdődött egy rendkívüli időszak, amely várhatóan hosszú lesz és próbára tesz bennünket. Az állomány eddig csak nézője volt az eseményeknek, közbeavatkozásra nem volt szükség, hozzáátéve, hogy határozott fellépésre, például tömegoszlatásra munkásöreink megfelelő felkészültséggel rendelkeznek. Fontos körülmény, hogy minden

61 MOL 295. f. 381. d. Tájékoztató a Munkásörtség elleni tüntetésekről és a Munkásörtség melletti szimpátia-akciókról, 1989. október 5.

62 Uo. Az 1989. július 1.–szeptember 30-ig terjedő időszak eseményeinek visszhangjáról. Zalaegerszeg, 1989. szeptember 27.; Információs jelentés. Pécs, 1989. szeptember 29.; 1989. III. negyedévi információs jelentés. Budapest, 1989. október 5.

tünetők testületet mocskoló jelszavai, viselkedésük szélsőséges és agresszív volt. [...] A Munkásörtség számára elkezdődött egy rendkívüli időszak, amely várhatóan hosszú lesz és próbára tesz bennünket. Az állomány eddig csak nézője volt az eseményeknek, közbeavatkozásra nem volt szükség, hozzáátéve, hogy határozott fellépésre, például tömegoszlatásra munkásöreink megfelelő felkészültséggel rendelkeznek. Fontos körülmény, hogy minden

eszközzel és módon elejét vegyük az erőfitogtatásnak, az egyéni bosszúállások bekövetkezésének. A Munkásőrséget ért megaláztatásért, a fenyegető, útszéli hangok kinyilvánításáért most nem lenne célszerű nyilvános tiltakozási kampányba kezdeni, vagy ellentüntetést szervezni. Ugyanakkor le kell vonni a legfontosabb tanulságokat, egy hasonló helyzetre jobban fel kell készülni, és alkalmat kell találni, hogy nyilvánosan is elmondhassuk véleményünket. A Munkásőrség még egységes és ütőképes szervezet. A [közelgő MSZMP] pártkongresszus nem dönthet a testület sorsa felől, legfeljebb kinyilváníthatja vele szemben elfoglalt álláspontját. A legfontosabb, hogy a Munkásőrséget át tudjuk menteni, egy új politikai felállású vezetés legitim szervezeteként a baloldali erők segítségével és támogatására. A személyi állományt tájékoztatni kell a decemberi egységgyűléseken a testület tervezett reformjáról, hangsúlyozva, hogy amit teszünk, azt a nép, a nemzet érdekében és védelmére tesszük.”⁶³

A MOP vezető testületei későbbi tanácskozásának nem leltük nyomát, 1989 októberéből gyakorlatilag alig maradt fenn néhány irat. Ezek egyike azonban a munkásőr-objektumok biztonságának fokozását rendeli el: a Munkásőrség fővárosi parancsnokának első helyettese „a szervezett ellenzéki tüntetések, a munkásőrök személye ellen megjelenülő [sic!] inzultálások” miatt elrendelte a fegyvert, lőszert tároló bázisok megerősített őrzését. Az intézkedés külön felhívta a figyelmet: „A jelenlegi fokozott felelősséget és higgadtságot igénylő szolgálati feladatokra csak jól felkészített és felkészült, higgadt munkásőrök és alegységparancsnokok vezényelhetők. [...] A munkásőr objektumot ért erőszakos behatolást meg kell akadályozni, elsősorban testi kényszerrel, s ha az nem vezet eredményre, akkor más kényszerítő eszközt kell alkalmazni.” A parancs ugyanakkor (ön)mérsékletre intett: „Fegyverhasználatra csak végső esetben, és csak akkor kerülhet sor, ha annak elhárítása más módon nem lehetséges. A munkásőr objektumokon kívül történő bármilyen erőszakos cselekmény, gyülekezés elhárítása a rendőrség feladata.”⁶⁴

Munkásőrbázist vagy raktárt ért bármilyen atrocitásról nem tudunk, így e rendszabályok érvényesítésére sem volt szükség. Kormányzati és minisztériumi iratok hiányában azonban nem lehet nyomon követni, hogy a HM végül milyen előterjesztést tett a Munkásőrség további sorsát illetően.

Október 6–7-i kongresszusán megszűnt az MSZMP, és létrejött az új Magyar Szocialista Párt (MSZP), amely

63 MOL 295. f. 374. d. Feljegyzés az 1989. október 2-i Vezetői Koordinációs Értekezleten hozott országos parancsnoki döntésekről (idézet helye: 4–5.).

64 MOL 295. f. 379. d. A Munkásőrség Budapesti Parancsnok első helyettesének 029. sz. intézkedése, 1989. október 4. (idézetek helye: 1–2.).

állást foglalt a Munkásőrség kérdésében is – jogutód nélküli megszüntetését támogatva.⁶⁵ Október 8-án a Minisztertanács Borbély Sándort, a Munkásőrség országos parancsnokát saját kérésére, érdemei elismerése mellett, nyugálományba vonulása miatt 1989. október 31-i hatállyal felmentette tisztségéből.⁶⁶ Az immár vezető nélküli testületről október 20-án mondta ki a végső szót az Országgyűlés az 1989. évi XXX. törvénnyel:

„A munkásőrség tagjai több mint három évtizeden át becsülettel látták el önként vállalt szolgálatukat. A társadalomban bekövetkezett változások azonban ma már nem indokolják ennek a fegyveres testületnek a fenntartását. Ezért a többpártrendszerű demokratikus jogállamba történő békés átmenet nemzeti ügyétől vezérelve, az Országgyűlés a következő törvényt alkotja:

1. § A munkásőrség megszűnik.

2. § (1) Ez a törvény a kihirdetése napján lép hatályba. [...] (2) E törvény végrehajtásáról a Minisztertanács gondoskodik. Ennek során 1989. december 31-éig intézkedik a munkásőrség hivatásos és polgári állománya helyzetének rendezéséről, haditechnikai eszközeinek a Magyar Néphadsereg részére történő átadásáról, egyéb vagyona megfelelő hasznosításáról, a honvédelmi miniszter útján pedig intézkedik, hogy az eddig – a hátszág védelme keretében – a munkásőrségre háruló területvédelmi feladatokat a Magyar Néphadsereg lássa el.”

A törvény elfogadásával megkezdődött a Munkásőrség leszerelése. Nincs nyoma annak, hogy bárhol, bármilyen módon akadályozták volna a szervezet felszámolását. A Munkásőrség vagyona meghaladta az állampárt vagyonának értékét,⁶⁷ ezért volt különösen fontos az átlátható hasznosítás. A testület haditechnikai eszközeit a HM, a polgári célokra hasznosítható felszereléseket a Vöröskereszt és más szociális intézmények vették át, a járműveket bizományi

úton értékesítették. Az ingatlanvagyon kezelésére és hasznosítására 1990-ben megalakult a Zárt Állami Vagyont Kezelő Szervezet, amely cserékkel, ingyenes ingatlanjuttatással, valamint árverések útján igyekezett gazdát találni a Munkásőrség által addig használt javaknak.

Láthattuk, hogy az MSZMP vezető testületeinek abszolút többsége 1989. szeptember közepéig egyértelműen kiállt a Munkásőrség bármi áron való

65 Ripp (2006) 480.

66 Az 1123/1989. (X. 8.) MT határozat a Munkásőrség országos parancsnokának felmentéséről.

67 Az MSZMP 1988. december 31-i állapot szerinti vagyonmérlegében 10,28 milliárd Ft értékű ingatlan, állóeszköz, vagyoni érték és készpénz szerepelt. Lásd Kosztricz (1993) 1851. Állásfoglalás a pártvagyon helyzetéről (tervezet), 1989. szeptember.

megtartása mellett. A Nemzeti Kerekasztal szeptember 18-i megállapodását követően az ellenzék egy része vehemens népszavazási kampányba kezdett, amelynek egyik fő célja éppen a Munkásörség megszüntetése volt. Nyilván ennek az akciónak is szerepe volt abban, hogy előbb az MSZP kongresszusa, majd a Minisztertanács és az Országgyűlés is a megszüntetés mellett döntött. Ám bizonyos körök úgy is okoskodhattak, hogy a politikailag teljesen diszkreditálódott Munkásörség beáldozásával más erőszakszervezetek (például az állambiztonsági szervezet) átmentését el lehet kendőzni.

Egy bizonyos: a Munkásörség 50–51 ezer fős tényleges állományával, kézi-fegyver-arszenáljával komoly karhatalmi erőt képviselt. Jóllehet a bomlás bizonyos jelei megjelentek a testületben (növekvő leszerelési arány, elbizonytalanodás, elkeseredettség), a közvélekedéssel ellentétben a testület morálisan nem hullott széjjel, nem dezorganizálódott 1989 őszére sem. Az MSZMP reformerei, illetve a kormányfő és környezete nem véletlenül óvakodott attól, hogy felbőszítse a munkásöröket és a párt keményvonalasait. Az ismertetett 1989. áprilisi terv a 150 századnyi készenléti munkásör karhatalmi erő felállítására bizonyítja, hogy halovány kísérletek mégiscsak történtek a változások menetének megakasztására – még ha azok a kezdeményezések elhaltak is. A Munkásörség feloszlata elengedhetetlen volt a békés átmenet biztosításához, fennmaradása, bármilyen átalakulása véleményünk szerint biztonsági kockázatot jelentett volna az új demokrácia számára.

HIVATKOZÁSOK

Bašta (2008)

JIŘI BAŠTA: Lidové milice – nelegální armáda KSČ. *Paměť a dějiny*, 2008. 2. 99–108.

Germuska (2004)

GERMUSKA PÁL: Kádár-kommandó. A munkásörség. In Halmos Ferenc (szerk.): *Száz rejtély a magyar kommunizmus történetéből*. Budapest, Gesta, 204–205.

Germuska–Murányi (2001)

GERMUSKA PÁL–MURÁNYI GÁBOR: A látható légió. Így született a munkásörség. *Heti Világgazdaság*, 2001. 5. 73–77.

Illényi (2003)

ILLÉNYI BALÁZS: Amerikából jöttem. Mark Palmer emlékezik. *Heti Világgazdaság*, 2003. 47. 87–91.

Kiss (2009)

KISS DÁVID: A Munkásőrség megalakítása. *Múltunk*, 2009. 54. 3. 238–277.

Kosztricz (1993)

S. KOSZTRICZ ANNA et alii (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei*. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Oplatka (2008)

OPLATKA ANDRÁS: *Egy döntés története: magyar határnyitás, 1989. szeptember 11. nulla óra*. Budapest, Helikon.

Palmer (2003)

MARK PALMER: *Breaking the Real Axis of Evil: How to Oust the World's Last Dictators by 2025*. Lanham (Md), Rowman & Littlefield.

Ripp (2006)

RIPP ZOLTÁN: *Rendszerváltás Magyarországon: 1987–1990*. Budapest, Napvilág.

Romsics (2003)

ROMSICS IGNÁC: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Budapest, Rubicon Ház.

Schulze–Schulze (2007)

DIETER SCHULZE–EVELINE SCHULZE: *Das Grosse Buch der Kampfgruppen Geschichte, Aufgaben und Ausrüstung sowie alles über die Wismut-Polizei*. Berlin, Das Neue Berlin.

Schmalfuss (2009)

KARL-HEINZ SCHMALFUSS: *Innenansichten. 30 Jahre im Ministerium des Innern der DDR; ein General meldet sich zu Wort*. Aachen, Helios.

Štaigl (1999)

JAN ŠTAIGL: *Ľudové milície na Slovensku – ich vznik a organizačný vývoj do polovice šesťdesiatych rokov*. *Vojenská história*, 1999. 3. 2. 41–70.

Tóth (2008)

TÓTH ESZTER ZSÓFIA: A párttagság és a munkásőrség megéleltörténetei munkások és munkásnők életút-elbeszéléseiben. In Majtényi György–Szabó Csaba (szerk.): *Rendszerváltás és Kádár-korszak. Távolodás és közelítések*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 441–462.